

“Milli mücadeleye katılmış herkes, kendi gücü nispetinde bu savaşta yer almıştır. Bu çetin yılların hikayeleri ne anlatmakla, nede yazmakla biter. Onu hergün bir cepheden tetkik etmek, bir sayfasını çevirmek, burada **gizli kalmış kahramanları tanımak her Türk’e düşen bir vazifedir”**

Hüsamettin ERTÜRK

Osmanlı'dan Cumhuriyete Mikrobiyoloji Tarihine Bakış

+

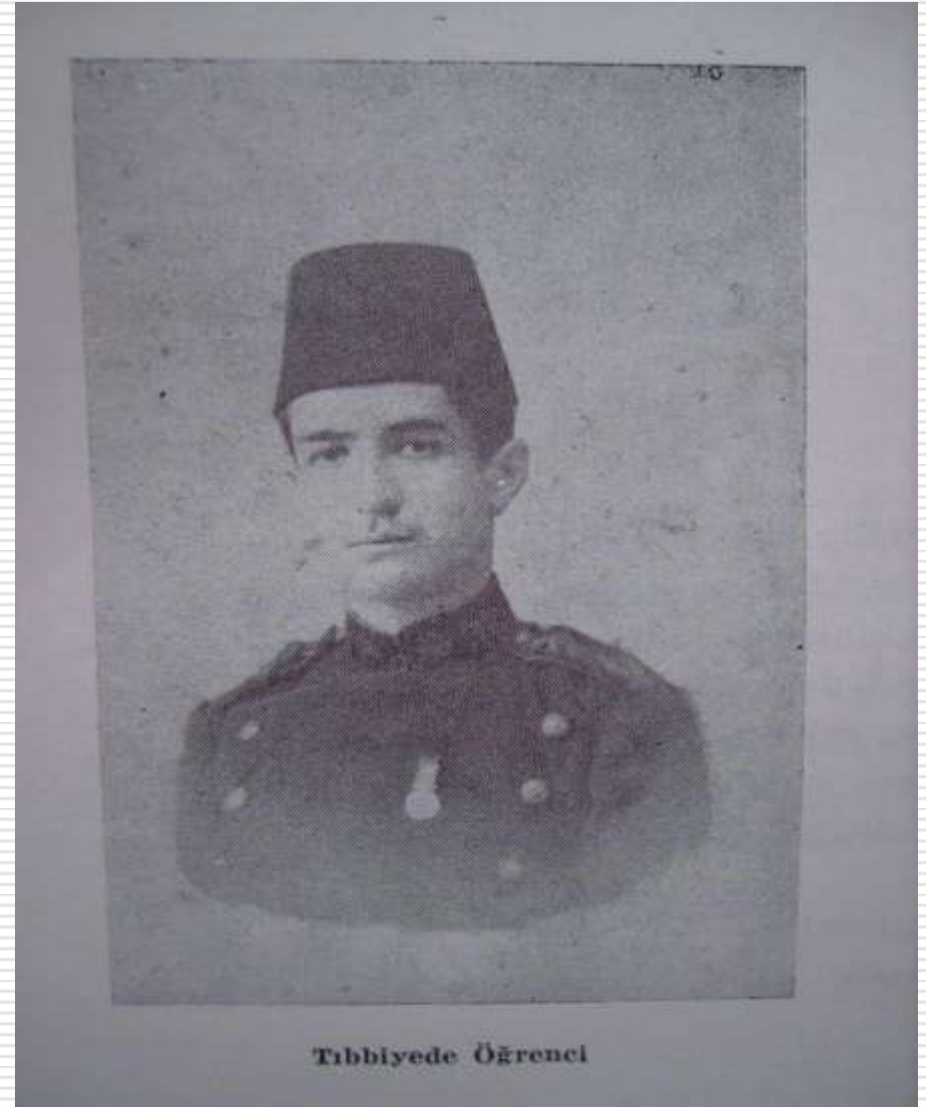
Ord.Prof.Dr. Tuğgeneral (Mirliva)
ALİ TEVFIK (SALİM) SAĞLAM

**Prof. Tbp. Kd. Alb.
Ahmet Başustaoğlu**

27 Mayıs 1882 İstanbul

**Sürekli Çalışmak
Sürekli Yaratmak
Sürekli Hizmet**

11 Temmuz 1963 İstanbul

27 Mayıs 1882'de İstanbul'da, Sultanahmet'te doğmuştur.

1903'de Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'yi bitirdi

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a certificate or diploma, enclosed in a decorative border.

Several circular seals or stamps are visible below the main text.

Faculté de Médecine de Constantinople
Diplôme de Docteur
en Médecine et en Chirurgie

Le Docteur M. S. L. Sultan Abdul-Karim & Khan

Additional handwritten text and signatures at the bottom of the left document.

دارالعلوم الحکمیہ شاہانہ علوم الابتدائیہ و پیلو ماسی

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a certificate or diploma, enclosed in a decorative border.

Several circular seals or stamps are visible below the main text.

Faculté Impériale de médecine de Constantinople
Diplôme de Baccalauréat es- sciences

Le Nom de S. M. S. Le Sultan Abdul-Karim & Khan

Handwritten text in Ottoman Turkish script, likely a certificate or diploma, enclosed in a decorative border.

Additional handwritten text and signatures at the bottom of the right document.

ASKERLİK SAFAHAT BELGESİ

Sicil Numarası :1319-3
Son Görev Yaptığı Yer :Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesi Riyaseti
Rütbesi :Mirliva (Tuğgeneral)
Adı :Ali Tevfik Paşa
Memleketi :İstanbul – Sultan Ahmet
Babasının İsmi ve Memleketi :Mehmet Salim Bey - İstanbul
Annesinin İsmi ve Memleketi :Nevber Hanım - Kafkasya
Nüfusa Kayıt Olunduğu Yer :İstanbul – Beşiktaş
Doğum Tarihi :1298 (1882)
Eşi :Naile Vesile Hanım
Ecnebi Dillere Vukuf Derecesi :Fransızca-Almanca-İngilizce-İtalyanca
Duhulü :27 Teşrin-i Evvel 1319 (09.11.1903)
Nasbı :31 Ağustos 1927
Sınıfı :Tabip
İhtisası : Emraz-ı Dâhiliye (İç Hastalıkları)

Tevfik Sağlam'ın Gülhane Safahatı:

- Mektebi Tıbbiye-i Şahane Seririyat-ı Mütenevvia-i Dahiliye Muallim Muavinliği (Eylül 1906)

“Avrupa kitaplarını okuduğum zaman hayalimde yaŐattıęım, hasretini çektiğim ideal kliniği Gülhane’de buldum. Ona dört elle sarıldım. 1909’da Tıp Fakültesinde Süleyman Numan’ın yanında **laboratuvar Őefi** oldum. **Onun yanında 1903-1914 arasında 11 sene çalıŐtım. Yurduna ve milletine bağlı mükemmel bir insandı, mükemmel bir hekimdi. Onun yanında yetiŐmek bir nimetti. Talih benden bu ltf esirgemedi”**

Tıp Fakültesi 3. Seririyat-ı Dahiliye Laboratuvar Şefliği (1909)

ENFEKSİYON HASTALIKLARI İLE İLGİLİ İSTANBULDAKİ DURUM

..... MART 1915 öncesi

Sarayburnu

Kimyahane
Ocak 1894

Bakteriyolojihane
Aralık 1893

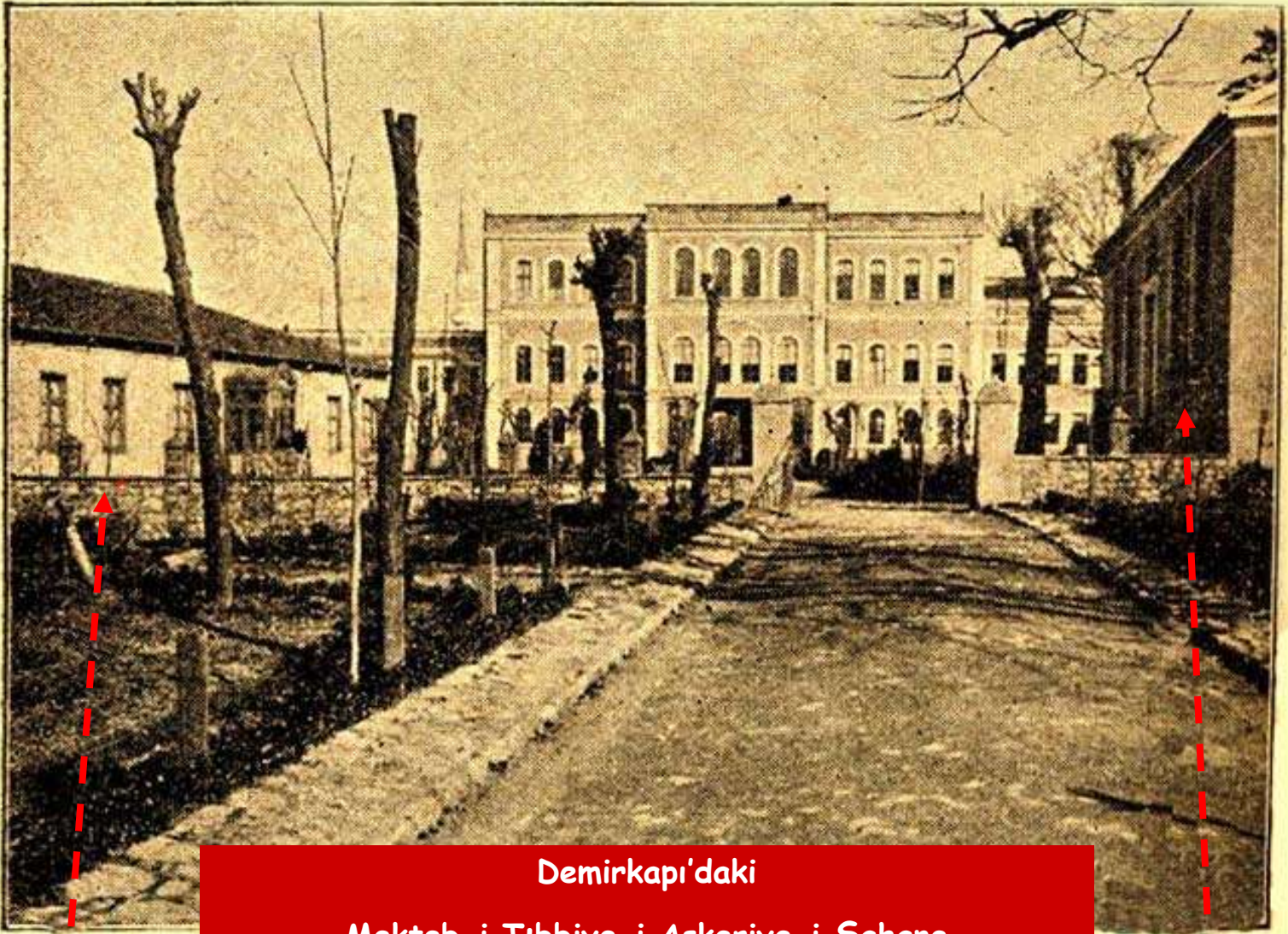
GÜLHANE
30 ARALIK 1898

Mekteb-i Tıbbiye-i
Askeriye-i Şahane

Kuduz Tedavi Müessesesi
Ocak 1887

Telkikhane
Temmuz 1892

Demirkapı'daki

Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye-i Şahane

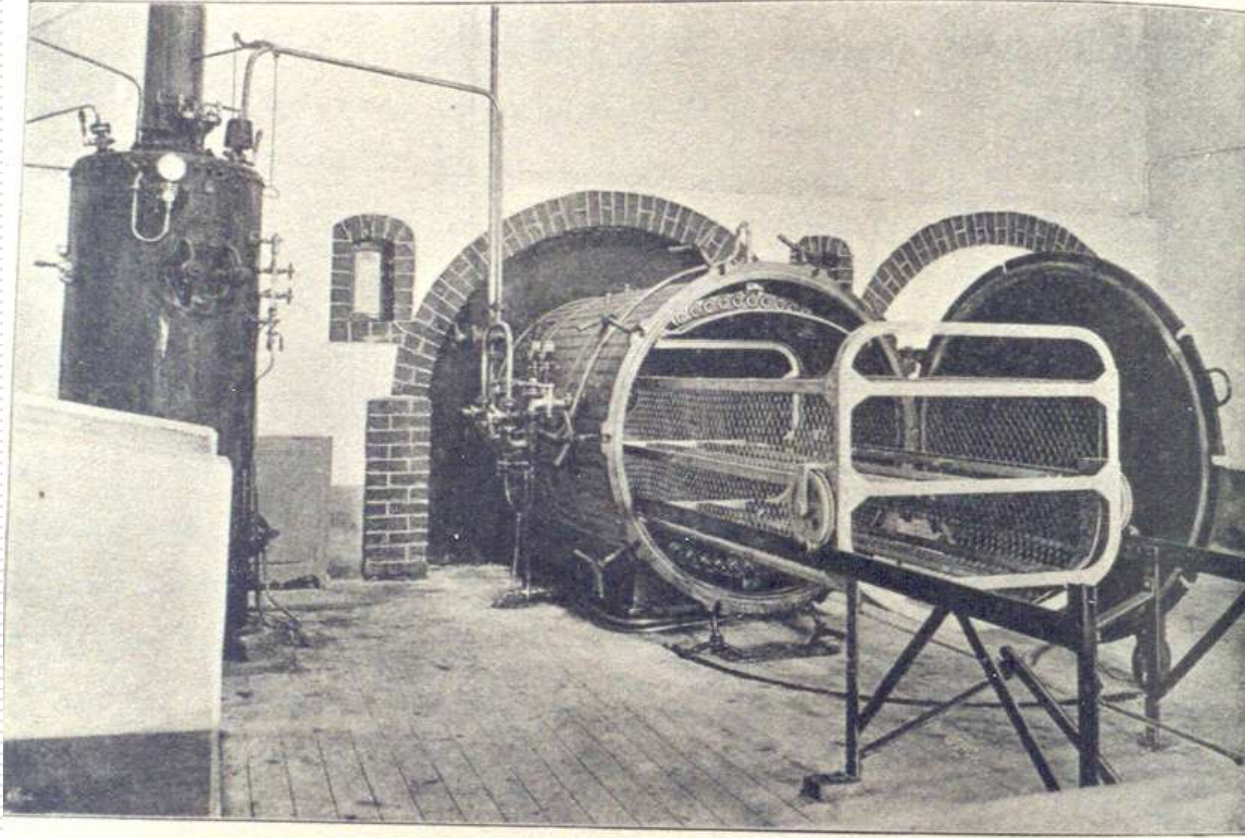
Kuduz Tedavi Müessesesi
Ocak 1887

دیور قپوده کان
مکتب طبیه عسکریه شاهانه

Kimyahane

1894

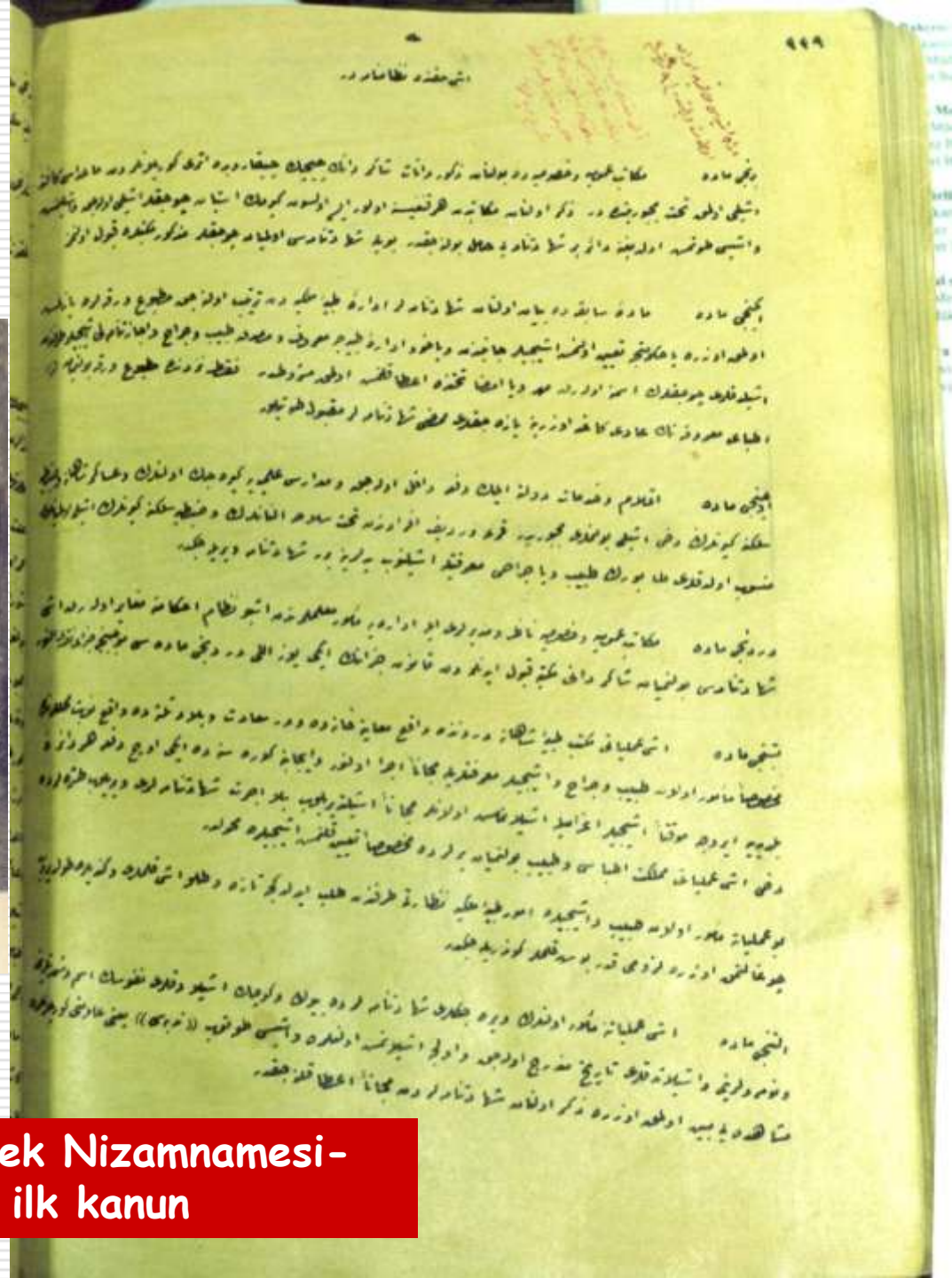

سابقہ مراحمورایہ حضرت یادشاہیدہ کدک باشادہ انشا ابدیلمہ تجیرخانہ بر موضوع تجیر ماکنسنک درونی
L'étuve de l'Établissement de désinfection de Trévis

Gedikpaşa'da inşa edilen Tebhirhaneye kurulan tebhir makinası

Şahî Hattırai Mefrûti İadnâfiyeh Mektûbi Tibbiyeh-i Nizamnamesi (1885) Anıtları

1302 (1885) Çiçek Nizamnamesi-
Dünyada ilk kanun

Telkikhane 1906

حیدر اطفال خستہانہ عالیستہ سرور دارالاستحقارینک تجربہ حیوانلرنہ مخصوص محاک داخلہ کورینینی
Stalles du Laboratoire sérogène.

Hamidiye Etfal Hastahane-i Âlisininde serum darülistihzarının tecrübe hayvanlarına mahsus mahallin dahilen görünüşü ¹⁷

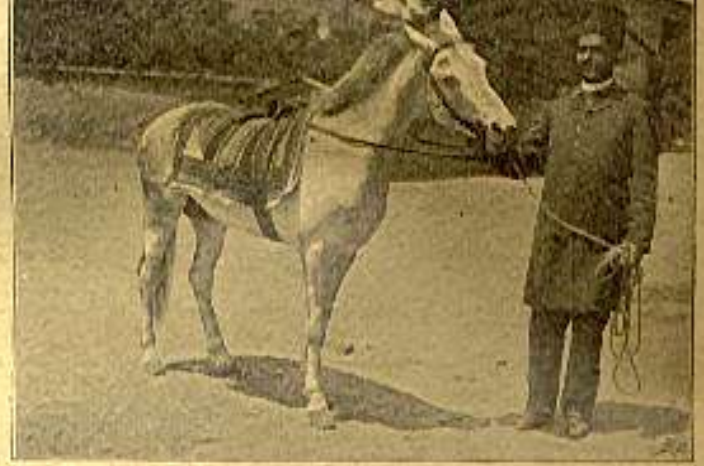

Telkihane 1906

قوش پلازی سرومی استحصالی
Préparation du Sérum antidiphthérique

دمندن بیک سسکزپوز شیشه قوش پلازی سرومی استحصالی قننان
ویونجه اطفالک حیاتی بر موت محققدن تخلیصه توسط ایدن بیاض آت
Cheval blanc qui a fourni 1800 flacons de Sérum

موسیو نیقول طرفندن کشف اولنان « و پای بقری سرومی » استحصالی
رسمک صباغ لارقدن طوروب لاستیک بوروی طرطان. بوخصوصده خدمات مهمده
بولنان دوکتور قول آغاسی رفیق بکدر .
Préparation du Sérum contre le peste bovine

Bakteriyolojhanede

1896'da differi

1897'de siğır vebası

**1903'de kızıl
serumları Veteriner
Hekim Mustafa Adil
tarafından üretildi**

Mustafa Adil 1871-1904

Kaymakam (Yarbay) Dr.
Hüseyin Remzi Bey

Haziran 1886 tarihinde,
Pasteur'e kuduz aşısı
için eğitime gidenler

Kaymakam (Yarbay)
Vet. Hek. Hüseyin
Hüsnü Bey

Mirliva (Tuğgeneral) Aleksander
Zoeros Paşa

— Institut Pasteur —

Résumé des souscriptions recueillies en France, en Alsace-Lorraine et à l'Étranger.

La souscription publique a été ouverte le 14 Mars 1886.
Le montant des souscriptions recueillies s'élevait :

Le 31 Décembre 1886 à — 1,804,361^f. 54

Le 31 — 25 — 1887 à — 2,005,411 . 75

Le 31 — 45 — 1888 à — 2,449,923 . 51

Il s'élève à ce jour (26 Juin 1889) . . . . . à — 2,462,969 . 71

Le nombre des souscripteurs dépasse 100,000.

Les Chambres françaises ont voté sur la proposition du Gouvernement, une subvention de 200,000^f 00
Le Gouvernement de S. M. l'Empereur de Russie a fait don de 40,000 roubles, ci 97,237^f 00
S. M. S. le Sultan, de 800 livres Turques 2,214^f 60
S. M. l'Empereur du Brésil, de 1,000^f 00
Mr P. Brucicand, propriétaire du Bon Marché, de 250,000^f 00

Les Conseils Généraux de tous les Départements ont voté des subventions variant de 50^f à 6,000 francs.
Plus de 10,000 Conseils municipaux ont voté des subventions (quelques uns annuelles) variant de 5^f à 5,000 francs

L'Institut de France	30,000 ^f 00
L'Académie de médecine de Paris	10,000 . 00
La Conférence « Scientifique »	22,500 . 00
La Société des Agriculteurs de France	1,000 . 00
La Cour de Cassation	1,000 . 00
La Chambre des Notaires de Paris	3,000 . 00
La Chambre des Avoués de Paris	1,000 . 00
La Caisse des Victimes de Guerre	1,000 . 00
La Société des Compositeurs et auteurs Dramatiques	1,000 . 00
La Banque de France	40,000 . 00
Le Crédit foncier de France	40,000 . 00

Abdülhamid tarafından Pasteur'e verilen 1. Dereceden Mecidi Nişan. Bu nişandan daha sonra; Robert KOCH'a ve Emil von BEHRING'e "insanlığa yaptıkları hizmet" sebebiyle , takdim edilmiştir.

Abdülhamid, Pasteur Enstitüsünün kuruluşuna 800 Lira hibede bulundu-1886

Pasteur Enstitüsü 14 Kasım 1888'de kuruldu.

Wasserman

۱۹۰۱ سنه سی افرنجی نیساننک ۲۶ نجی کونی جمیدیه اطفال خسته خانه عالیستی زیارت ایدن آلمانیا باقتریبولوژی مشاهیرندن معلم دوکتور واسرمان ایله خسته خانه عالی اطیاسی

İbrahim Ethem
(Ulagay)

İ.Refik
(Saydam)

Mustafa Hilmi
(Sağun)

Tevfik Salim
(Sağlam)

Raşit Tahsin

G. Deycke

J. Weiting

Süleyman Numan

1905 yılı Askerî Tıbbiye Mezunları ve hocaları

Emil von BEHRING

kendisine verilen

**1. Dereceden
“Mecidiye Nişanı” nı**

**Hamidiye Etfal
Hastahanesi’nde aldı**

(1907)

1. Dereceli Mecidiye Nişanı

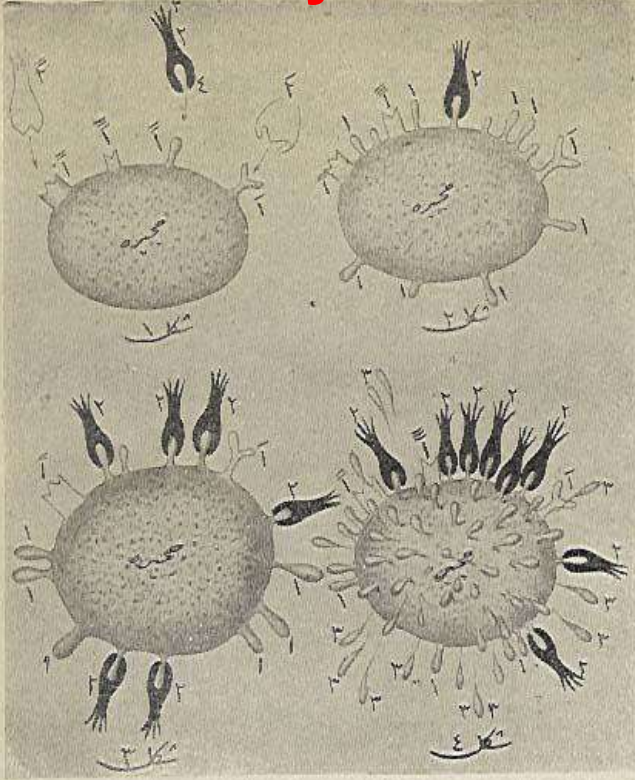
DIE MARBURGER EXZELLENZ

Sadakat-Hamiyet-Gayret

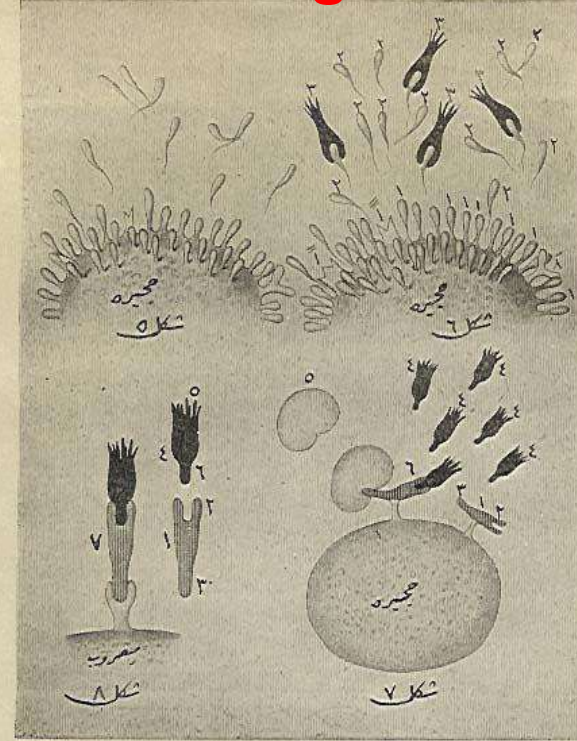

Hamidiye Etfal Hastanesi İstatistik Yıllığı-1908

- (شکل ۱) — ۱، ۲، ۳، ۴ برچیرهده مفروض مختلف جنس «رستور» لر . ۲، ۴، ۶ مختلف جنس توقسینلر . ۳ متمم «توقسوفور» قسی . ۰ متمم «هاپتوفور» قسی .
- (شکل ۲) — ۱، ۲، ۳، ۴ برچیرهده مفروض مختلف جنس «رستور» لر . ۲ برجنس توقسینک کندیلرینه مخصوص رستور ایله برلشمسی .
- (شکل ۳) — ۱، ۲، ۳، ۴ برچیرهده مفروض مختلف جنس «رستور» لر . ۲ عینی جنس رستورلرک کندیلرینه مخصوص توقسین جزء فردلرخی جذب ایله رلشماری .
- (شکل ۴) — ۱، ۲، ۳، ۴ برچیرهده مفروض مختلف جنس «رستور» لر . ۲ عینی جنس رستورلرک کندیلرینه توقسینلرخی جذب ایدرک هیرهده تبه حصول . ۳ برچیرهده تبه نتیجهسی اوله رق علی التوالی حصوله کلان سربت رستورلر .

- (شکل ۵) — برچیرهده عینی جنس رستورلرک علی التوالی افزایله مایع دمویسه سربت بولملری .
- (شکل ۶) — ۱، ۲، ۳، ۴ برچیرهده مفروض مختلف جنس رستورلر . ۲ برچیرهده عینی جنس رستورلرک علی التوالی افزایله سربت برحاله بولملری . ۳ سربت رستورلرک کندیلرینه مخصوص توقسینلر ایله برلش رلک آملری تمعدیل ایلملری . (معافیت سییه دائییه) .
- (شکل ۷) — ۱ برچیرهده مفروض بالکر برجنس اوچینچ چله رستور . ۲ مذکور رستورک حریم منتم نهایی . ۳ مذکور رستورک حریم میقروب نهایی . ۴ منتم یاخود غمر . ۵ میقروب . ۶ اوچینچ چله رستورک حریم میقروب نهاییله میقروبی وحریم منتم نهاییله دخی منتم یاخود غمری جذب ایدرک میقروبک کیفیت هضی .
- (شکل ۸) — ۱ سربت آمبوسیتور . ۲ مذکور آمبوسیتورک حریم منتم نهایی . ۳ مذکور آمبوسیتورک حریم میقروب نهایی . ۴ منتم یاخود غمر . ۵ متمم توقسوفور قسی . ۶ متمم هاپتوفور قسی . ۷ سربت آمبوسیتورک . حریم میقروب نهاییله میقروبی وحریم منتم نهاییله دخی منتم یاخود غمری جذب ایدرک میقروبک کیفیت هضی (معافیت میقروبیه) .

Antijen-Antikor reaksiyonunu anlatan bir makale

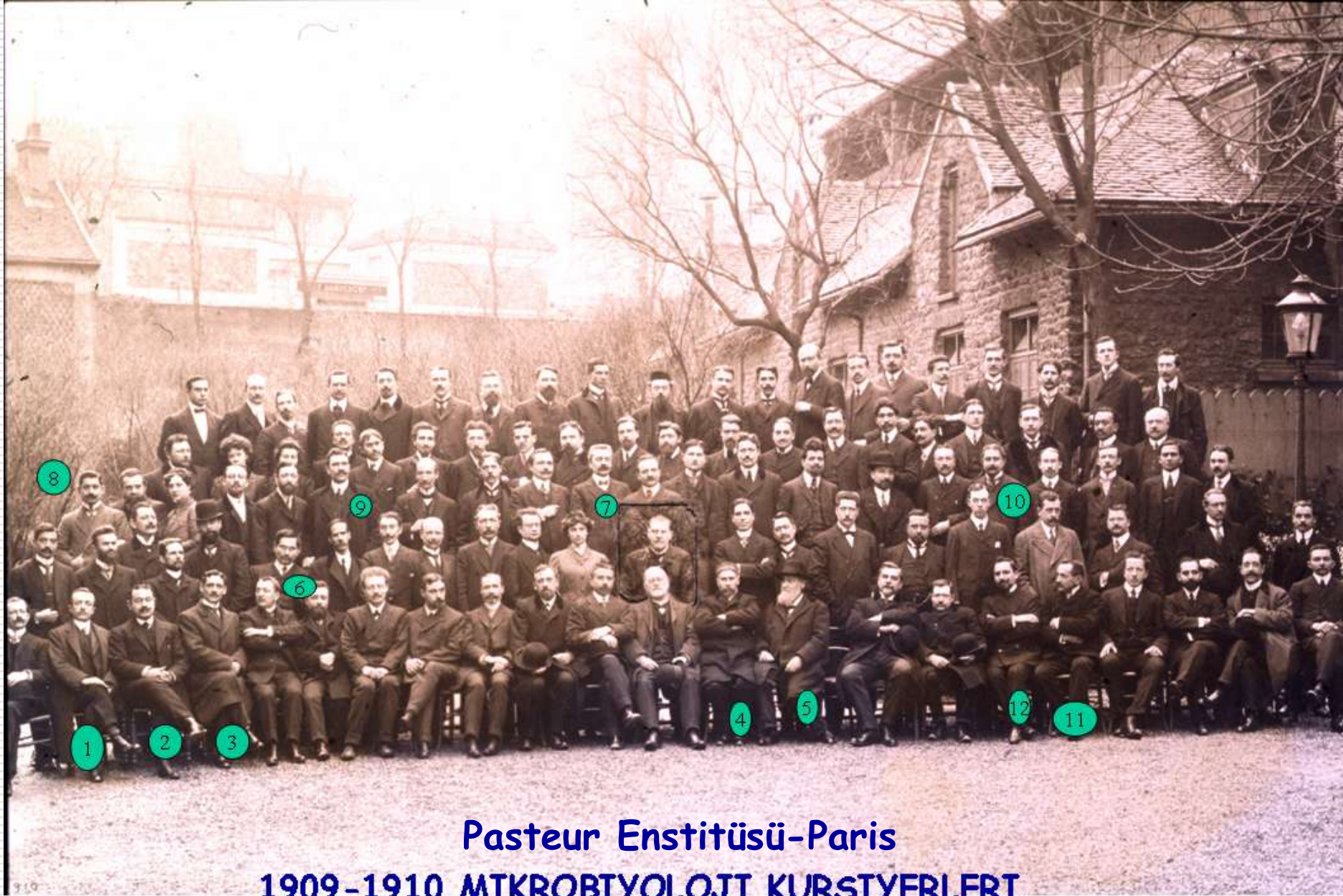

Refik Saydam

1910 Almanya'ya eğitime gönderilen 15 kişilik ekip

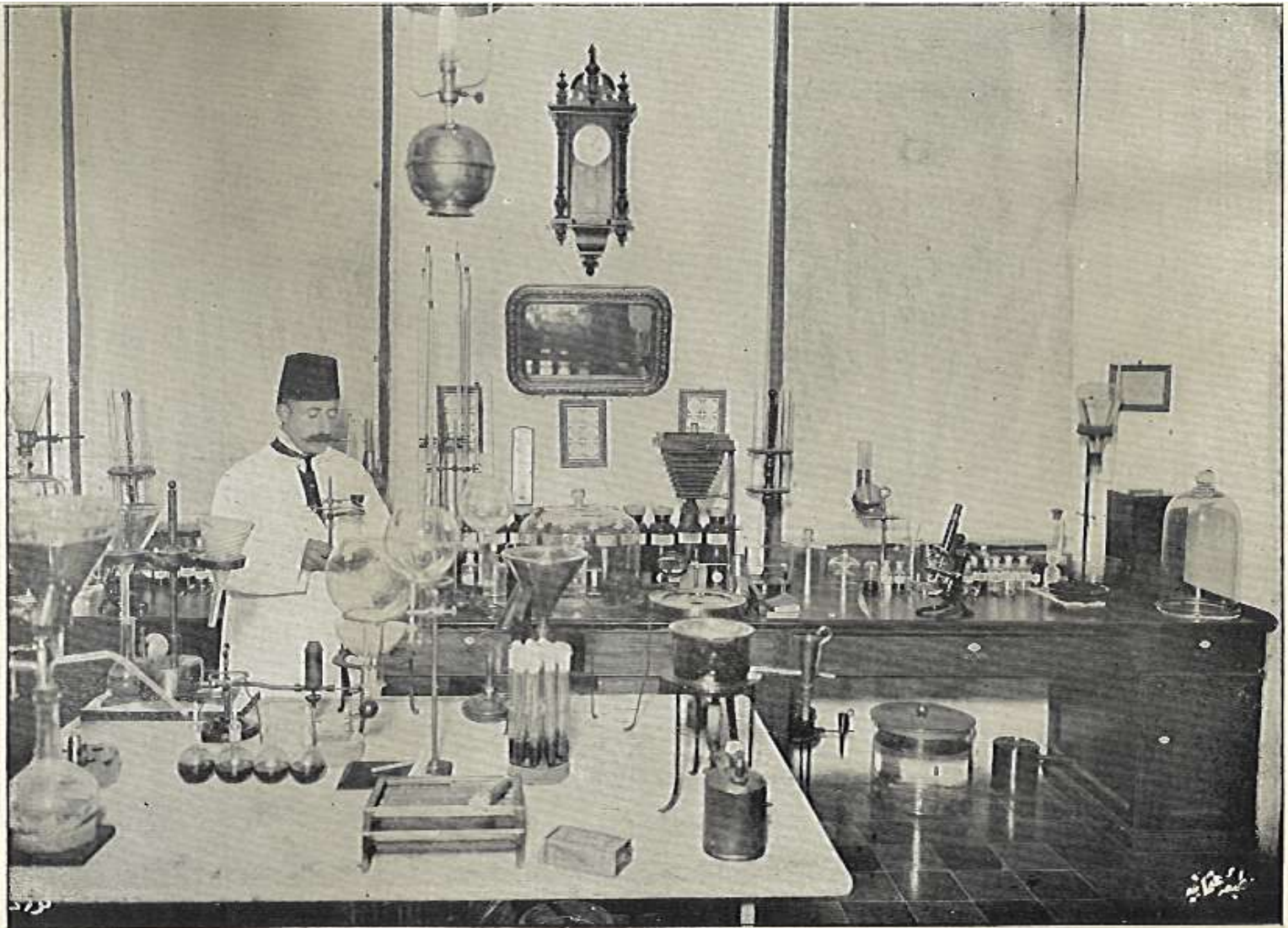

Pasteur Enstitüsü-Paris

1909-1910 MIKROBIYOLOJİ KURSIYERLERİ

1-Dr. Edhem Vasfi 2-Dr. Server Kâmil 3-Dr. Riza Arif 4-Prof. Roux 5-Prof. Metchnikof 6-Dr. Osman Serafeddin 7-Dr. Ferdi Receb 8-Vet. Tekvor Kevorkian 9-Dr. Mehmet 10-Dr. Selahaddin 11-Dr. Arif Ata 12-Dr.G. Yannoudis

خسته‌خانه عالی‌نک باقتربولوژی لابوراتواری
Laboratoire de bactériologie.

Hastane-i Âli'nin Bakteriyoloji Laboratuvarı (1905)

Binbaşı Ahmet Refik (GÜRAN)

Gülhane'de Bakteriyojihanenin 1913 yılı kadrosu. 1913'de Bakteriyojihanede; kolera ve dizanteri aşıları üretilmeye başlandı. Yine aynı yıl eğitim şubesi kuruldu.

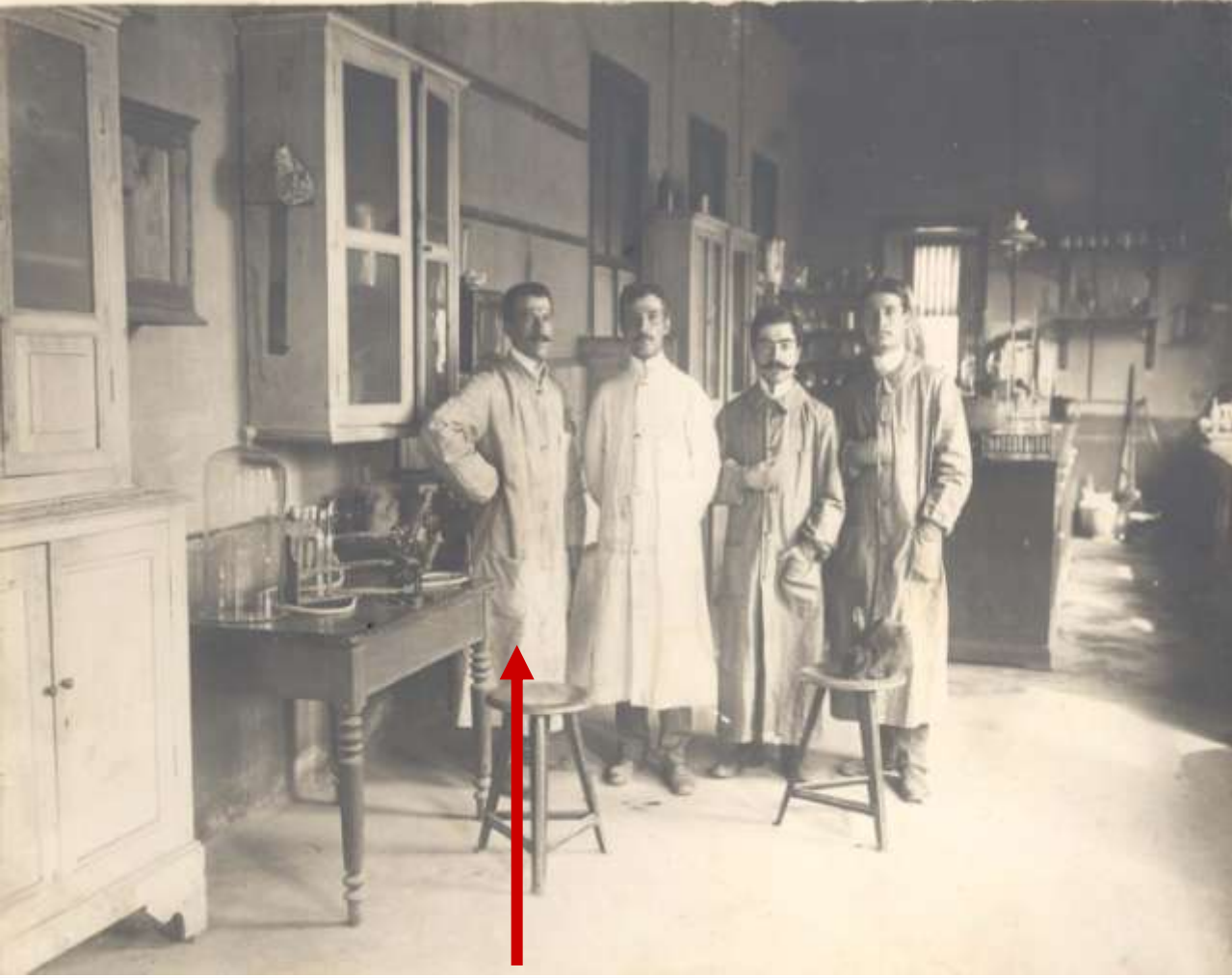

**Reşat Rıza (KOR) 1913-1914
yılarında tifüs aşısını geliştirdi.**

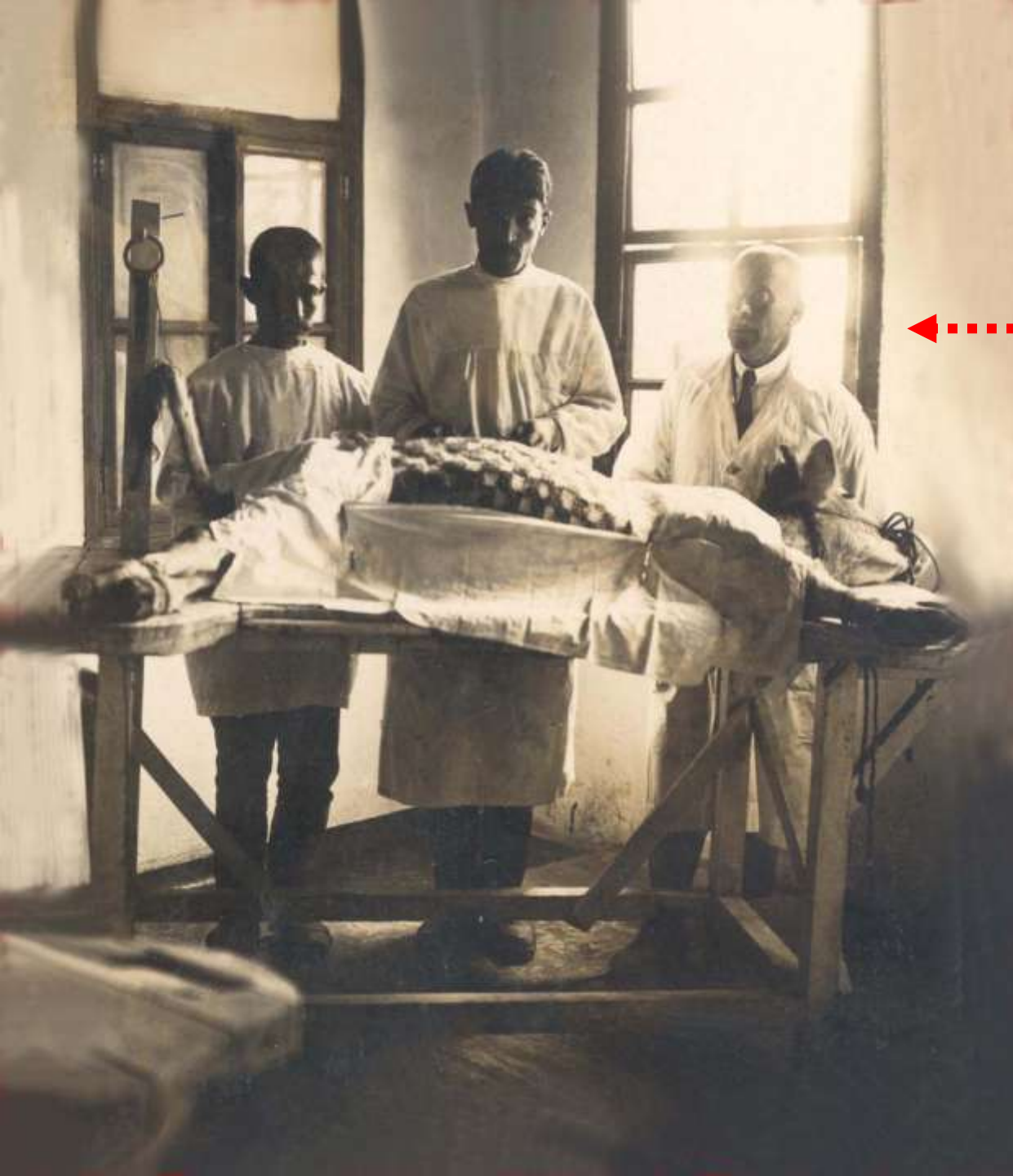
**Tevfik Sağlam'ın 3. Ordu'daki
mücadelesine ışık tuttu.**

Yüzbaşı Mustafa Hilmi Gülhane'de (1906-1912)

**Mustafa Hilmi
(Sağun)**

**Sivas
Hıfzısıhha
Müessesinde
çiçek aşısı
üretirken.**

(1925)

Ankara Merkez Hıfzıssıhha Enstitüsü Müdürü Dr. Mustafa Hilmi (SAĞUN)

1933

Balkan Savaşı yılları:

- ❑ Selanik Redif Fırkası 2. Seyyar Hastanesi (1912)
  - ❑ İştîp Redif Fırkası Sıhhiye Bölüğü Sertebabeti (1912)
  - ❑ Manastır'da Bulgar Mekteb-i Hastanesi Sertebabeti (1912)
  - ❑ Taşkişla Hastanesi tebabeti (1912)
  - ❑ Aydın Fırkası Sıhhiye Bölüğü tebabeti (1913)
  - ❑ Yassıviran Menzil Hastanesi tebabeti (1913)
  - ❑ Çatalca Ordusu (1913)
-

Balkan Harbinde esir düşen askerlerimiz arasında (**Rusçuk**) meydana gelen salgın hastalıklara Bulgarlar müdahale etmedi. 1913 yılında Süleyman Numan Başkanlığındaki ekipte Tefik Salim (Sağlam) da bulunuyordu.

Birinci Dünya Savaşı yılları;

- **5.Kolordu Hıfzı Sıhhiye Müşavirliği (1914) 5. Kolorduda meydana gelen kolera salgınına müdahale için görevlendirildi. Başarısı sebebiyle, 3 sene kıdem ile taltif edildi.**
  - **2.Ordu Sertebabeti (1914- 1915)**
  - **3.Ordu Sertebabeti (Mart 1915)**
-

**SARIKAMIŞ FELAKETİ (ARALIK 1914)
ÖNCESİ VE SONRASI**

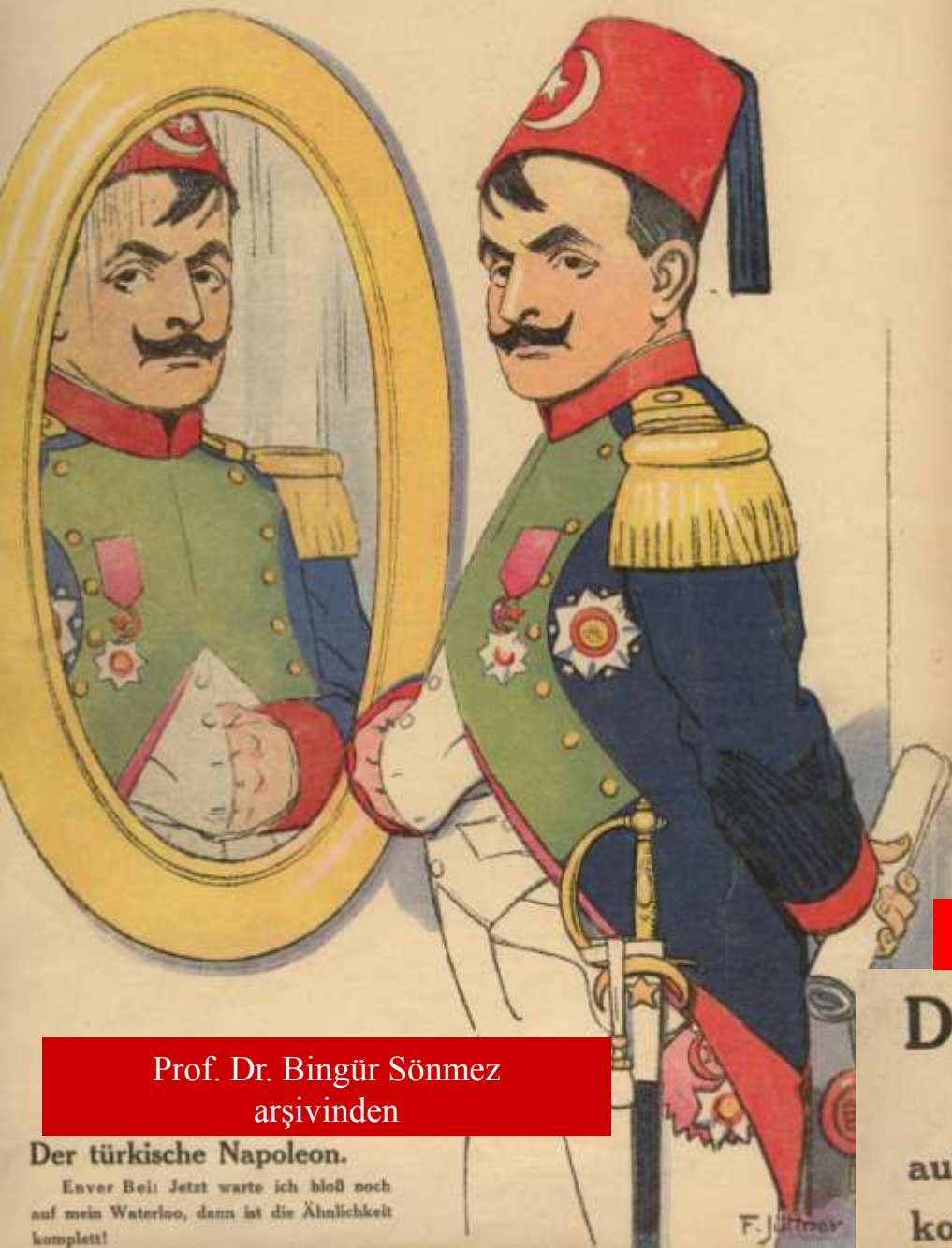
- Enver Paşa 1909 yılında 27 yaşında Askeri Ataşe olarak Kurmay Yarbay rütbesi ile Berlin'e gitmiş, Almanya'da bulunduğu süre içinde Alman İmparatorundan rütbesini aşan bir ilgi görmüştü.
- İmparatorun Enver Paşa'yı yakın çevresine '*Onun ileride Osmanlı Devleti'nin en güçlü adamı olacağı*'nı söylediği birçok anı kitaplarında yer almaktadır.
- Almanlara hayrandı-**ALMANPEREST**

13 Aralık 1913 - 6 Ocak 1914 tarihleri arasında, yani 23 günde yarbaylıktan paşalığa yükselecek, genç yaşında İmparatorluğun tek söz sahibi olarak 32 yaşında tarih sahnesinde başrole çıkacaktır

Baş Komutan Vekili ve Harbiye Naziri Enver Paşa

Berlin 26. Subat 1913

Prof. Dr. Bingür Sönmez
arşivinden

Der türkische Napoleon.

Enver Bei: Jetzt warte ich bloß noch auf mein Waterloo, dann ist die Ähnlichkeit komplett!

Der türkische Napoleon.

Enver Bei: Jetzt warte ich bloß noch auf mein Waterloo, dann ist die Ähnlichkeit komplett!

**” Allah Napolyon’un
akibetinden hem sizi ve hem
milletimizi korusun; biz size,
Napolyon’un genarellerinden
daha faydalı olmağa
çalışacağız, yalnız hesapsız
hareket etmeyelim”**

Kazım Karabekir

Prof. Dr. Bingür Sönmez
arşivinden

1. Dünya savaşı

AVRUPA'DA İKİ BLOK VARDI;

İTTİFAK DEVLETLERİ:

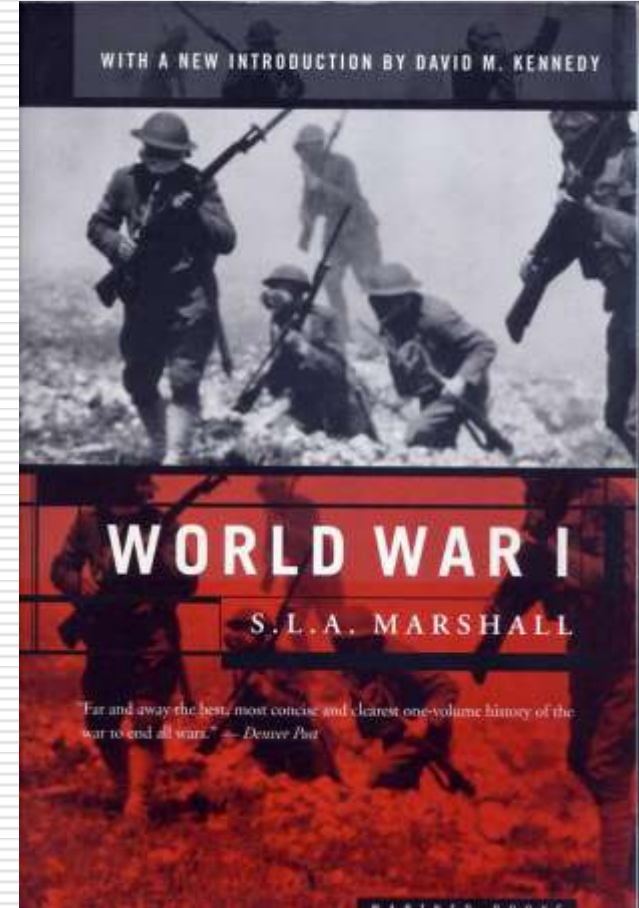
Almanya, Avusturya – Macaristan, İtalya

İTİLAF DEVLETLERİ:

İngiltere, Fransa, Rusya

28 Haziran 1914'te Avusturya – Macaristan İmparatorluğu veliahtı Francois Ferdinand'ın ve eşinin Sırp bir anarşist tarafından öldürülmesi üzerine

ilk dünya savaşı başlıyor.

25 Ekim'de, harbe girme kararı Enver Paşa başta olmak üzere birkaç kişinin öncülüğünde alınır.

İki gün sonra Yavuz ve Midilli'nin de içine bulunduğu bir Türk filosu Karadeniz'e açılacak, Rus Donanması'na ve limanlarına saldıracaktır...

MİDİLLİ KRUVAZÖRÜ

T.C.G. YAVUZ

29 Ekim 1914 te
“**Yavuz**” Sivastopol’a
“**Midilli**” Kerç’e,
“**Hamidiye**” Yalta ve Kefe’ye,
“**Berk**” Novorosisk’e,
“**Gayret**” ve
“**Numune**” ise Odessa’ya...
saldırır.

**Ne var ki, bu saldırının hedefi ciddi bir
deniz harekatı ile Ruslara kesin bir
darbe vurmak değil,
*politik bir kışkırtma,
bir savaş kundakçılığı*
idi.**

**Türk harekat planının esası: Batı Cephesinde
Almanya'nın yükünü hafifletmekten oluşuyordu.
Yani Türklerin işi arı kovanına çomak sokarak, arıları
başına üşüştürmekten ibarettir.**

**“Kıskırtma – Savaş Kundakçılığı ”
hedefini bulmuştur.**

**Yavuz ve Midilli'nin Ruslara ait limanları ve harp gemilerini
topa tutmasıyla Türkiye,
Resmen Dünya Harbi'ne girmiştir.**

**Nitekim 1 Kasım 1914 tarihinde Rusya Osmanlı
İmparatorluğuna savaş ilan etti**

Rus birlikleri Doğu sınırı aşarak taarruza başlamışlardır.

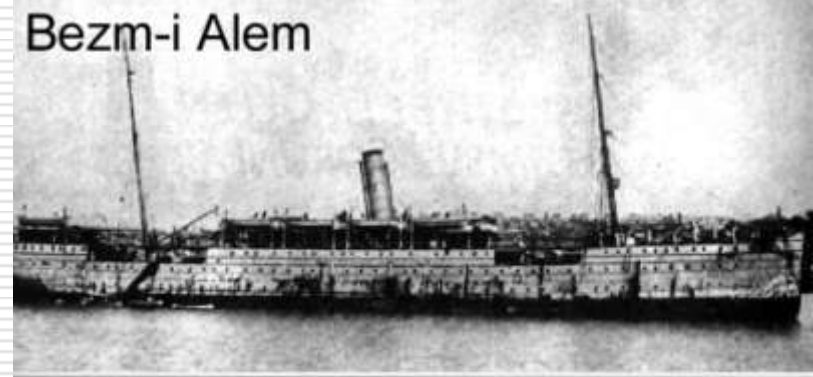

Enver Paşa, Trabzon'a sevkedilmek üzere İstanbul'da iki alay hazırlamış ve bunları

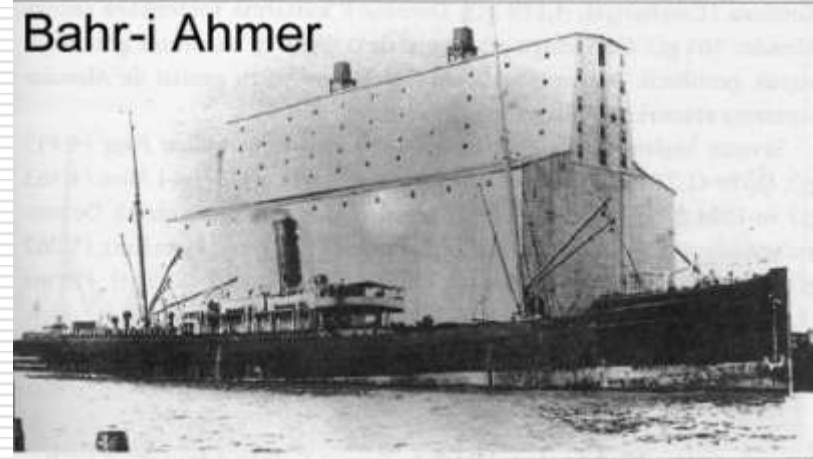
***Bezm-i Alem
Bahr-i Ahmer ve
Mithatpaşa,***

vapurlarına bindirmeye başlamıştı. Fakat bu gemilerden ne Bahriye Nezaretinin ne de Donanma Komutanının haberi vardı.

Bezm-i Alem

Bahr-i Ahmer

Mithat Paşa

Gemiler iki alay asker, ordunun kışlık giyimi, haritalar, keşif için kullanılması düşünülen iki adet tayyare, bir tayyare bölüğü, üç pilot ve Kafkasya'da isyan çıkartacak Çerkez reislerini taşıyordu.

Bu üç ticaret gemisi Rus donanmasının içine düştü ve üçüde bir anda batırıldılar.

**Karadeniz iklim hattının kapanması
Türkler için doğu cephesinin çökmesiyle
neticelendi.**

**Buna karşılık deniz üstünlüğünü sağlayan
Ruslar Doğu Anadolu'yu işgal için
bölgenin coğrafi yapısından kaynaklanan
zorlukları kendileri için doğal bir avantaj
olarak kullandılar:**

'GENERAL KIŞ'

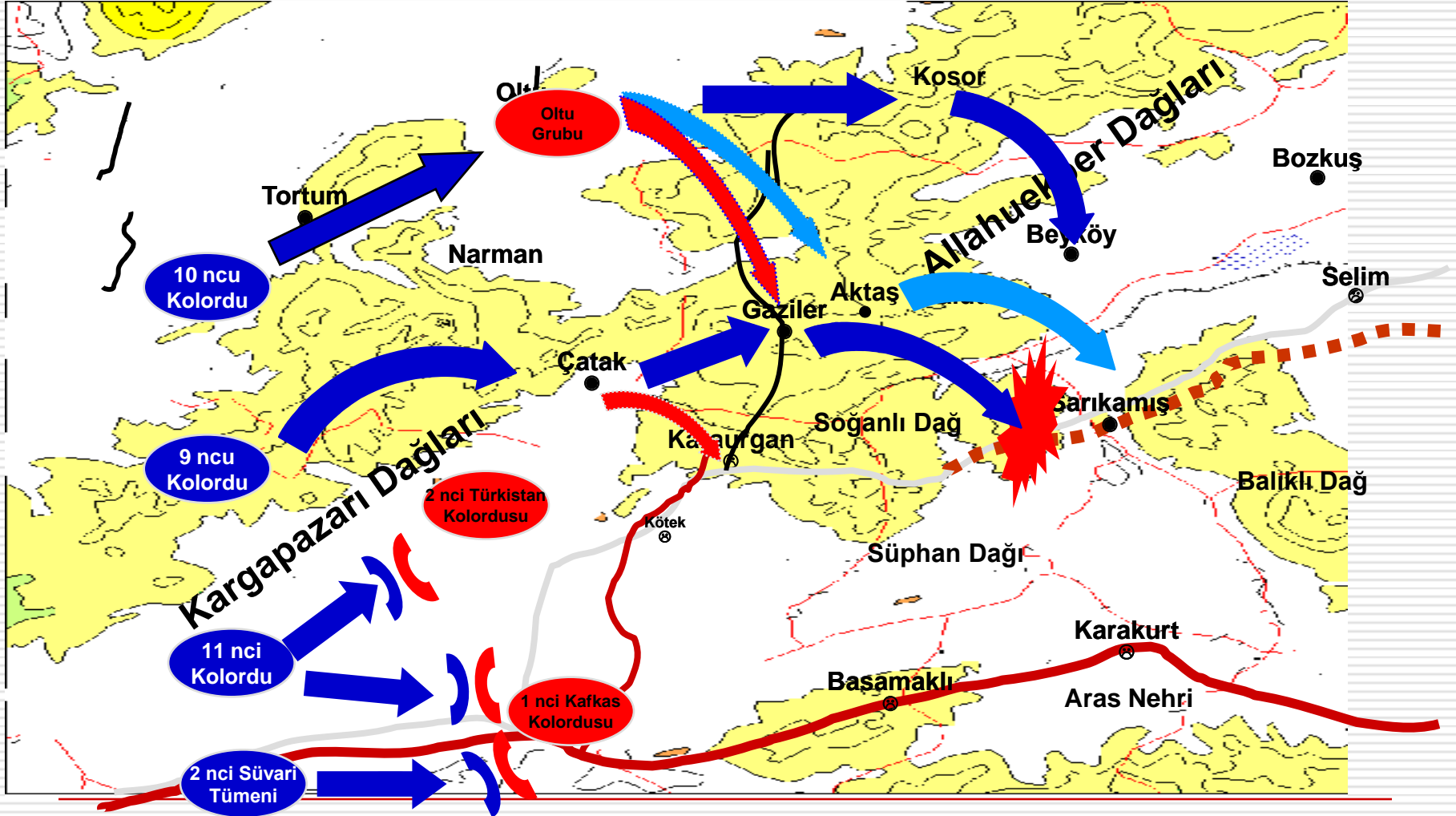

Erzurum'a, yani Kafkas cephesine asker, silah, cephane ve yiyecek sevkiyatı ancak Ulukışla'ya kadar trenle yapılabilmektedir. Ulukışla'dan Erzurum ise yaklaşık 900 km kadar mesafededir ve karayolu ile bir aydan fazla sürmektedir.

Harekat Planları. Osmanlı 3 ncü Ordusu,

22 Aralık 1914 tarihinde

---

9. 10. ve 11. Kolordulardan meydana gelen 3. Ordumuz, 33 yaşındaki Enver Paşa komutasında harekâta başladığında,

9. Kolordumuz 36.784,

10. Kolordumuz 48.943 ,

11. Kolordumuz 27.019,

2. Süvari Tümeni 5.428

olmak üzere toplam 118.174 personelden meydana geliyordu

3 Ocak 1915 tarihinde

---

9. Kolordumuz	-	36.784
10. Kolordumuz	2.200	48.943
11. Kolordumuz	5.200	27.019
2. Süvari Tümeni	1.500	5.428
Olmak üzere toplam kaybımız		109.274

**Hey onbeşli onbeşli
Tokat yolları taşı
Onbeşliler gidiyor
Kızların gözü yaşlı**

**Gene gavga sesleniyor
Onaltılı isteniyor
Gidenlerin biri gelmez
Silahları paslanıyor**

**1883-1900 doğumlular askere alınmıştır
(14 – 31 yaş)**

[Videoyu izlemek için buraya tıklayınız](#)

[Videoyu izlemek için buraya tıklayınız](#)

**Ayağınıza sıcak bir ayakkabı,
sırtınıza kalın bir palto,
sofranıza sıcak bir çorba aldığınız zaman
lütfen onları hatırlayınız**

Prof. Dr. Bingr Sönmez

**BU TABLO BİR BOZGUN DEĞİL
BİR FELAKETTİR**

**TÜRK ORDUSU DÜŞMANA DEĞİL
TABİATA YENİLMİŞTİR**

14 Mart 1915

Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi *Tevfik Salim* çalışma masası başında

idi İstanbul dönüsünde... tefticilerin sonucunu özetliyen

Kafkas cephesinde 3 üncü Ordu Sıhhiye Reisliğine tayin olundum. 32 yaşında genç bir sıhhiye subayı olarak yüklendiğim bu iş başında 3,5 sene kaldım.

Bu, hayatımın en mesut devresidir.

Orada çok şey gördüm ve çok şey öğrendim.

Erzurum önünde müthiş bir kış ortasında, -32 derece soğukta çarpışan orduda, Türk Askerini tanıdım

Bunlar büyük felaketten sonra İstiklal Harbini yapacak milletin evlatları idi.

3 üncü Orduda Türk Sıhhiye Subayı, hiç bir yabancının yardımı olmadan, sırf kendi kafasıyla, kendi eliyle, çok büyük işler gördü ve âdeta gayr-i mümkünü yaptı.

3. ordu karargâhı Hasankale civarında
Sağdan 4. zat Ordu komutanı Mahmut Kâmil Pş. dir.

Nisan 1915

Tortum hatırası — 20 Mayıs 331 (2 Haziran 1915)
Ok işaretiyle gösterilen *Tevfik Sağlam*'ın çadırıdır.

Tortum hatırası — 20 Mayıs 331 (2 Haziran 1915)

Soldan sıra ile Dr. Selâattin bey, Tevfik Salim bey, Ordu kurmay başkanı Aziz Samih bey, arkada Dr. Nüzhet bey, ortada ordu kumandanı Mahmut Kâmil Paşa

Trabzon Hilâliahmer (Kızılay) hastanesi önünde, 31 Teşrinisani 331 (13 Aralık 1915)

Üçüncü Ordu Sıhhiye Reisi *Tevfik Salim* beyefendiye Ağvanis hatırası olarak takdim olunur. 11 Kânunusani 332 (24 Ocak 1917) Ali Hikmet

Erzurum'da Nüzhetülhadra önünde 31 (1915) sonbaharı

Merzifon Teftişi

**Dr. Mustafa Hilmi
(Sağun)**

**Dr. Adnan
(Adivar)**

**Dr. Tefvik Salim
(Sağlam)**

1915-1916 savaşları;

- 1. Tortum Muharebesi; Nisan 1915
  - 2. Tortum Muharebesi; Haziran 1915
  - Sağ Cenah Harekatı; Temmuz 1915
  - Azap Muharebesi; Ocak 1916
  - Erzurum Muharebeleri; Şubat 1916
  - Gümüşhane Muharebeleri; Temmuz 1916
  - Erzincan Muharebeleri; Temmuz 1916
-

“Bu büyük ve son derece güç hareketin istilzam ettiği sıhhi tertibatın yapıldığına dair hiçbir kayda tesadüf etmedim.”

“Gerek hazırlık ve gerekse taarruz emrinde ordunun yaşesi, geri hizmetleri, sıhhi hizmetin ifasına ait hiçbir tafsilat yoktur”

Üzerinde durulması gereken mühim nokta şudur:

“Salgınlar orduyu her taraftan sarmıştı. Geri sıhhiye teşkilatı son derece noksandı. Hasta ve yaralı sevkiyat yolları tanzim edilmemiş, Sıhhi hizmete hiçbir kıymet ve ehemmiyet verilmemişti.”

“Yukarıda tasvir ettiğim levha bu ihmalin acı cezasından bir sahnedir.”

“Geri sıhhi teşkilatı kafi ölçüde hazırlamadan harp yapmanın şaşmaz ve affetmez cezası her vakit bu olmuştur ve olacaktır.”

Hastalıklar;

<u>Humayi racia</u>	: <i>Borrelia recurrentis</i>
<u>Lekeli tifo (Tifüs)</u>	: <i>Ricettsia prowazeki</i>
<u>Tifo (kara humma)</u>	: <i>Salmonella</i> spp.
<u>Dizanteri</u>	: <i>Shigella</i> spp.
<u>Kolera</u>	: <i>Vibrio cholera</i>
<u>Kuduz</u>	: <i>Rabiesvirus</i>
<u>Çiçek</u>	: <i>Poxvirus</i>
<u>Tetanoz</u>	: <i>Clostridium tetani</i>
<u>Yılandık</u>	: A grubu beta hemolitik streptokoklar
<u>Donuk</u>	:
<u>Diğerleri</u>	

Mart 1915 ilk aylık istatistik:

<u>Hastanelere giren</u>	<u>Ölü</u>	<u>Tifo</u>		<u>Lekeli tifo</u>		<u>H. racia</u>		<u>Dizanteri</u>		<u>Nezle-i müstevliye</u>	
		Musap	Ölü	Musap	Ölü	Musap	Ölü	Musap	Ölü	Musap	Ölü
38 730	9 242	1 243	654	2 109	1 116	2 102	622	2 250	846	677	50

Bu rakamlara göre ordunun;

%45,5'i hastadır ve hastalananların %24'ü ölmüştür.

Dört büyük salgın vardı;

Tüm hastaların % 21,6'sını, ölümlerin %35,5'ini teşkil ediyordu.

- Lekeli tifo (tifüs) %53
- Tifo %52,6
- Humma-i racia %29
- Dizanteri %37,6'sı öldü.

1917 de 3. ordu menzil mintakasında mevcut hastaneler.

<u>Hastaneler</u>	<u>Yatak sayısı</u>
Refahiye	500
Suŕehri (Yeniköyle beraber)	1000
Zara	1000
Koçhisar	500
Sivas	5000
Kayseri	500
Talas	2000
İncesu	500
Niğde	500
Tokat	2000
Zile	470 [120 yatağı revir]
Amasya	1000
Merzifon	3500
Samsun	750
Karahisar	500
Giresun	500
Ordu	750
Niksar	500
Koyulhisar	250
Divrik	220
	<hr/>
	21 940

Bölgedeki doktor sayısı:

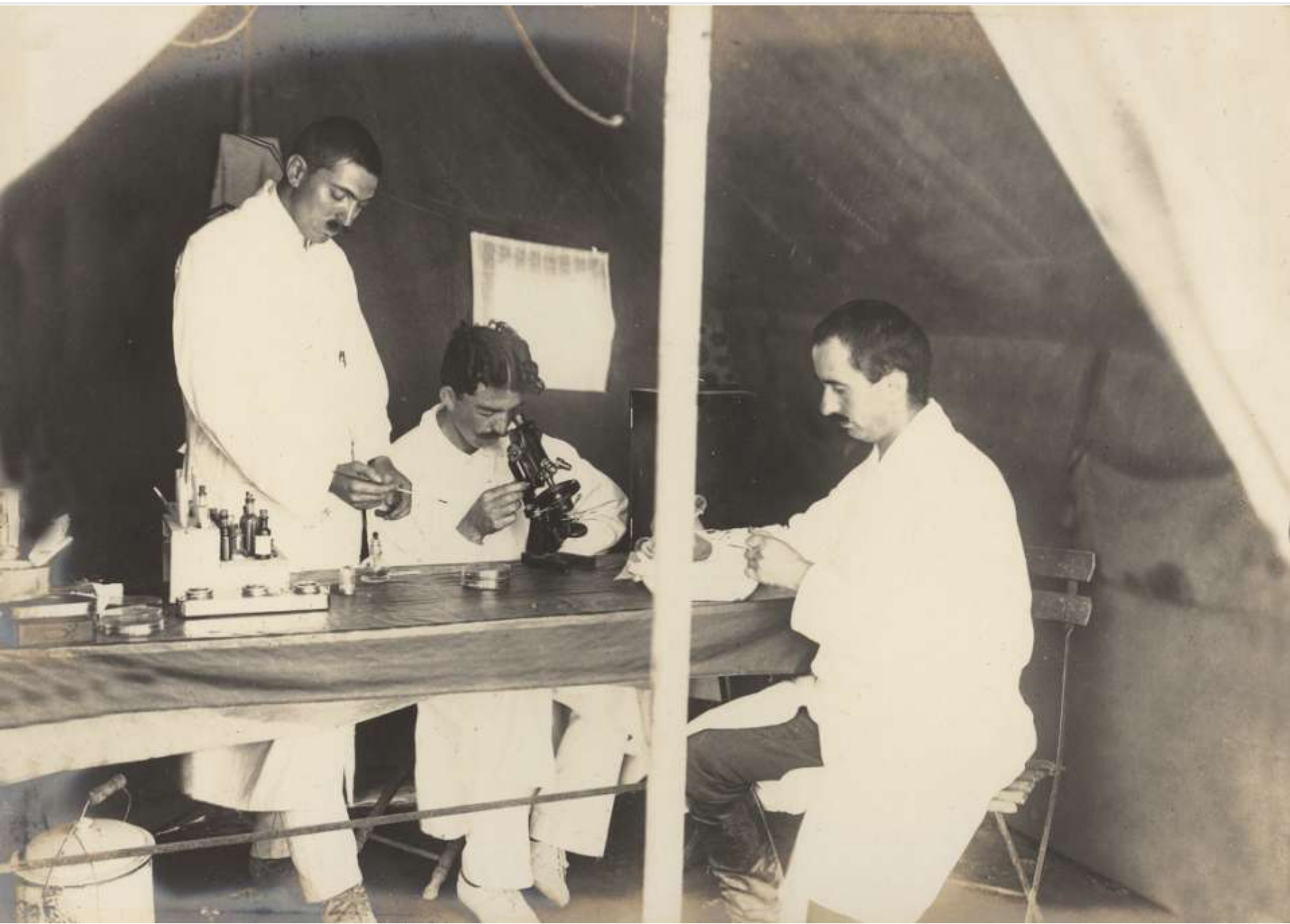
	Sıhhatte	Hastane	Nekahatte	Tebdilihava
IX.Kolordu	23	0	0	0
X.Kolordu	35	17	2	1
XI.Kolordu	48	6	3	6
2.Süv.Tüm.	6	5	0	0
5.Kuvvei Seferiye	25	1	0	0
Menzil	57	13	7	0
Toplam	194	42	12	7

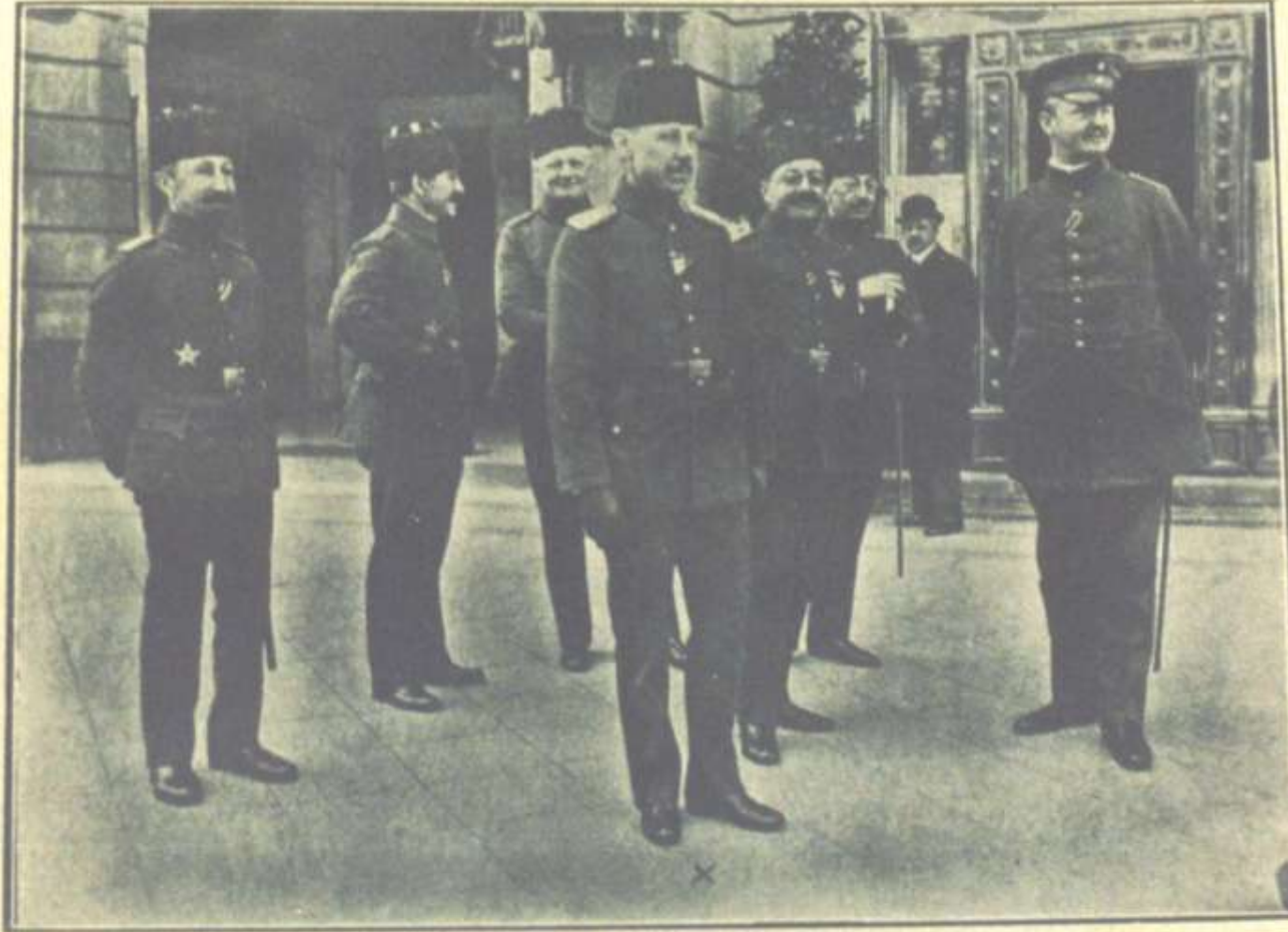

GENERAL TİFÜS

HASANKALE VE ERZURUM ASKERİ HASTANELERİNDE TİFÜSDEN ÖLEN SAĞLIK PERSONELİ:

Doktor	131
Eczacı	25
Diş Hekimi	1
Tıp Öğrencisi	7
Toplam	164
Rum	18
Ermeni	21
Musevi	3
Toplam	42

**Ordu Komutanı
General Hafız Hakkı
tifüs'den ölmüş,
Silahlı Kuvvetler
Sağlık Komutanı
Prof Dr. Süleyman
Numan Paşa ve 3.
Ordu Sağlık
Komutanı Tabip
Miralay İbrahim Tali
(Öngören) Tifüse
yakalanmıştır.**

اخيراً آلمانیا به عزیمت و عودت اجتمه و بر این جراحی و ارشوه طب قولفره سنده عثمانلی
مرخصلری صفتیله حاضر بولونمش اولان هیئت محترمه طیبه من
رئیس معلم محترم دوکتور سلیمان نمان پاشا [اورته ده] ایله هیئت ارکانی : دوکتور آصف
درویش پاشا ، میرالای دوکتور ابراهیم طلیح بک ، بیکباشی دوکتور اورخان بک ، بیکباشی
دوکتور ابراهیم رفیق بک ، دوکتور برونیغ بک [

Tevfik Sağlam; Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhiye Hizmeti 1941

Tifüs atlatan tıp elemanları bünyeye zayıf düşmüş ve moralca çöküntüye uğramış oldukları için, temiz, savaş çalkantısından uzak, güneşli yerlerde dinlenerek kısa sürede eski sağlıklarına kavuşabilirler.

Bu amaçla ilgili personelin İstanbul'a gönderilmesi ve yerlerine yeni doktorlar getirilmesi planlanmıştır.

**Bilginize
Sahra Sıhhiye Müfettişi Umumisi
Süleyman Paşa**

Hasankale ve Erzurum Askeri Hastanelerinde bulunan doktorların ortak karar olarak verdikleri cevap :

Erzurum ve Hasankale'ye gelen her doktorun tifüse yakalanması kaçınılmazdır. Ülkenin büyük özverilerle yetiştirdiği doktorlarını ölümün kucağına atmak doğru değildir.

Tifüs geçirerek bağışıklık kazanan bizler için artık tehlike yoktur.

BİZLER BURADA KALMAYA RAZIYIZ

Orduda aşılama şeması:

1.Gün	Çiçek ve 1. Tifo
3.Gün	1.Kolera
5.Gün	2.Tifo
7.Gün	2.Kolera
9.Gün	3.Tifo

“Her sevkiyat mahalline, her istasyona yeni uğrayan erattan, nekahatlılerden, zuafadan, tebdilihavalılardan hulasa her çeşit askerden aşı vesikası istenir ve gösteremeyenlere aşı tatbik olunurdu”

مدت تدایمی	مخت تدایمیک قالان	چیقان				قالان و کین نلی کیمون	بر انانک دیک کین	کین انانک دیک قالان	چینت لقلن	شهرت کیمون
		چقان کیمون	کیمون	مانسوز کیمون	کیمون					
۲۵۸	۱۱۹	۲۸۸	۰	۲۷	۵	۲۵۲	۱۷۴	آپاندیسیت	۱	
۲۵۴								التهاب قصبات حاد	۲	

49 ENVANTER NO.LI 1916-1917 YILLARINA AIT AŞI DEFTERİ

TABUR KADROSU

ÇİÇEK	5 MAYIS 1332	(18.5.1916)
TİFO	22 NİSAN 1333	(22.4.1917)
KOLERA	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
DİZANTERİ	-10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
MARANGOZ ERI AYDIN ŞUBESİ, MEŞRUTİYET MAHALLESİ MUSTAFA OĞLU SÜLEYMAN 1290 (1874)		
DUHULÜ : 17 TEŞRİN EVVEL 1331 (30.10.1915)		

ÇİÇEK	5 MAYIS 1332	(18.5.1916)
TİFO	22 NİSAN 1333	(22.4.1917)
KOLERA	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
DİZANTERİ	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
TABİP SEİSİ MANİSA, BOZKIR KAZASI, KURUÇAY KÖYÜ HÜSEYİN OĞLU YUSUF 1296/1302		
DUHULÜ : 10 EYLÜL 1330 (23.9.1914)		

ÇİÇEK	5 MAYIS 1332	(18.5.1916)
TİFO	22 NİSAN 1333	(22.4.1917)
KOLERA	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
DİZANTERİ	9 AĞUSTOS 1333	(09.8.1917)
BİNBAŞI SEİSİ KUŞADASI ŞUBESİ SÖKE KAZASI, ÇAVDAR KÖYÜ NİZAM MEHMET OĞLU MEHMET 1293 (1877)		
DUHULÜ : 1 MART 1331 (14.3.1915)		

ÇİÇEK	5 MAYIS 1332	(18.5.1916)
TİFO	22 NİSAN 1333	(22.4.1917)
KOLERA	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
DİZANTERİ	10 AĞUSTOS 1333	(10.8.1917)
TABİP HADEMESİ KASTAMONU ŞUBESİ, AKKAYA KÖYÜ MEHMET OĞLU EMİN 1299 (1883)		
DUHULÜ : 9 EYLÜL 1332 (22.9.1916)		

MENSİK
Bilgi Mevzuat
Müdürlüğü ve Kütüphane Uzmanı
E-Posta: mensik@kocaeli.gov.tr
www.kocaeli.gov.tr

الاناب وصيات والرؤيه در

۲۵۸

۱۱۹

۲۸۸

۰

۲۷

۵

۲۵۲

۱۷۴

افاج

نزه صديقه حاد

۱۱۷

۵۸۹

۱۲۸

۸

۸۲۹

مينا رفوت

38 NCİ ALAY 1 NCİ TABUR 4 NCÜ BÖLÜK

4 NCÜ BÖLÜK 3 NCÜ TAKIM ONBAŞISI (25)
ÇANKIRI SANCAĞININ KOÇHİSAR (ILGAZ) NAHİYESİNİN
AŞAĞI DERE KÖYÜNDEN
HACI ÇELİKZADE HASAN OĞLU MEHMET

DOĞUMU: 1306 (1892)

DUHULÜ: 25 TEMMUZ 1330 (1914)

NASBI: 1 EYLÜL 1331 (1915)

YUKARIDA KÜNYESİ YAZILI ŞAHSA ZİRAAT İŞLERİ VE NÜFUSUN
ARTTIRILABİLMESİ AMACIYLA BİR AY MÜDDETLERİ MEMLEKET İZİNİ
VERİLDİĞİNİ GÖSTEREN VESİKADIR. TEMMUZ 1332 (1916)

15 NCİ FIRKA KOMUTANI
KAYMAKAM
(İMZA-MÜHÜR)

AYRILIŞ TARİHİ: 05.1332 (TEMMUZ 1916)

KATILIŞ TARİHİ:

(ARKA SAYFA)

TATHİRATI FENNİYESİ İCRA EDİLMİŞTİR. KOLERA, TİFO, DİZANTERİ
AŞILARI YAPILMIŞTIR.
12 TEMMUZ 1332 (1916)

38 NCİ ALAY TABİBİ
KIDEMLİ YÜZBAŞI
(İMZA)

Sevkiyat Belgelerinde
Her zaman aşı
uygulamaları belirtilmiştir.

- Ana merkezler arasında her 15 km.'ye bir sevk istasyonu kurdu muştur.
- Sevk edilen askerlerden aşı belgesi olmayanlar buralarda aşılanmıştır.
- Bu merkezlere temizleme istasyonları kurdu muştur.

Salgın Hastalıklar ile Mücadele yolları

---

1. Koruyucu Hekimlik uygulamaları yapmak
    - a) Hastalık etkenlerinin bulaşmasını engellemek
    - b) Aşı
  2. Tedavi
-

Tifüs mücadelesi = Bit mücadelesi

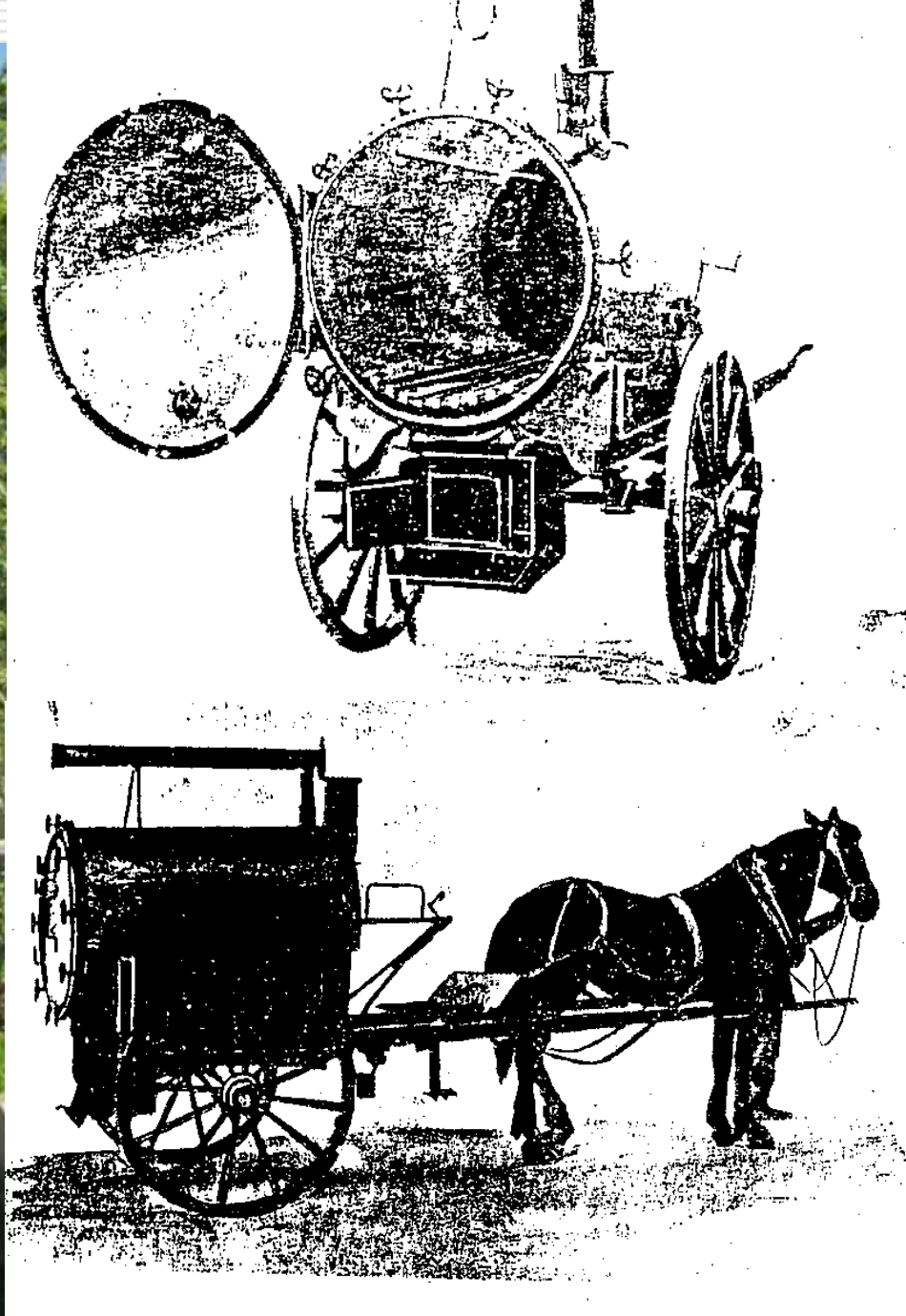
“Tifüs mücadelesi demek bit mücadelesi demektir.”

“Bitsiz bir tifüslünün yanındakilere hiçbir zararı yoktur”

“İstisnasız her sevkiyat yerinde mutlaka yıkanma ve dezenfeksiyon tertibatı yapılmalı ve sevkiyatın kirli ve temiz kısımları ayrı olmalıdır”

Hastaneler ve sıhhiye istasyonları;

- **Temizleme kısmı;** Dışarıdan gelen ve kirli sayılan eratin gireceği koğuşlar. Burası hastanenin en tehlikeli yeridir.
    - Elbiseleri buğu sandığında dezenfekte edilir.
    - Çamaşırhanede yıkanır.
    - Traşlanırlar
  - **Hamam;** Tamamen soyunup peştemalla bu bölüme alınırlar., duşlarda yıkanırırlar.
  - **Temiz kısım;** Dışarı çıkıp burada giyinirler.
  - **Koğuşlar,**
-

Abdülkadir Lütü'nin (NOYAN) ekmek fırınları

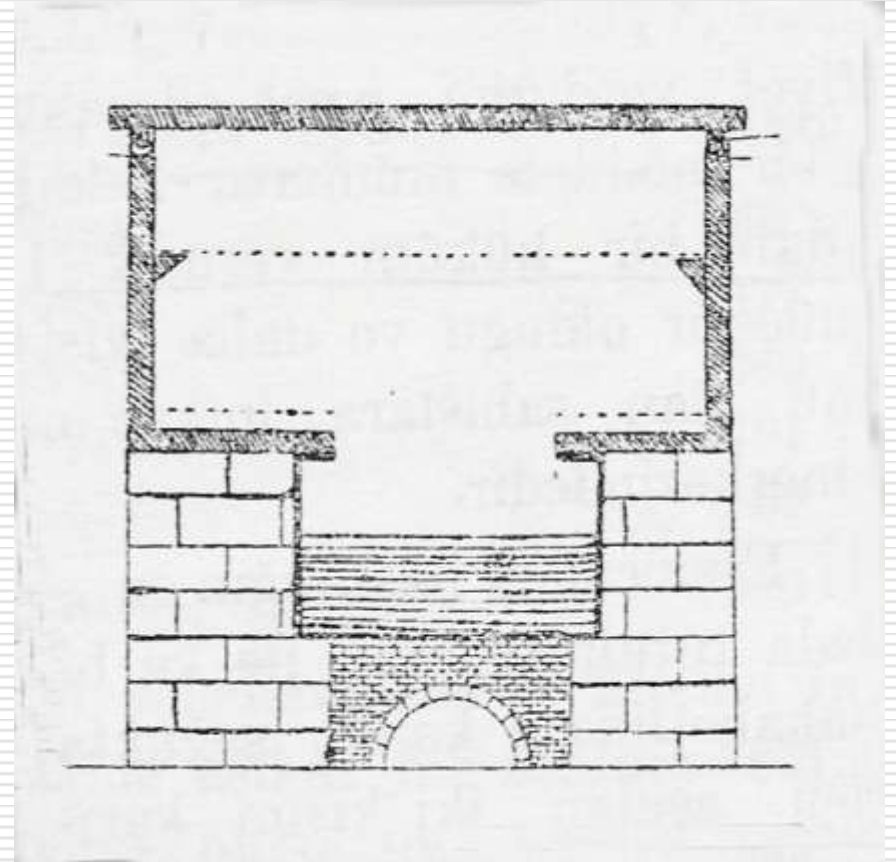
- Alelade ekmek fırınlarında kuru hava ile dezenfeksiyon
- Heryerde uygulamak mümkündür
- Ateş yakılır, ısı derecesini ölçmek için termometre olmadığı için içine beyaz bir kağıt konur, kağıt tam kavrulmaz, sararırsa uygun ısıda demektir.
- İçindeki ateş çekilir. Zemine yaş bir çuval serildikten sonra üzerine su püskürtülmüş elbiseler konur ve kapısı kapatılır. 10-15 dakikada bitler ölür.
- İkinci uygulamada daha uzun süre tutulur.
- “Sıcak hava cereyanıyla tathir fırını” isimli broşür ile ordulara tavsiye edildi.

Tevfik Sağlam; Büyük Harpte 3. Orduda Sıhhiye Hizmeti 1941

Dr.Mustafa Karatepe; 1.Dünya Savaşında karkas Cephesinde Tifüsle Mücadele. (Doktora Tezi,1999

Tbp. Bnb.Ahmet Fikri bey'in Buğu sandığı:

Dr.Ahmet Fikri Tüzer, Sivas Menzil Mıntıka Sertabibi

Seyyar Tathir Mfrezeleri

- ❑ önceleri her alayda, Ağustos 1917'den sonra her taburda ve bağımsız blkte seyyar tathir müfrezeleri oluşturuldu
  - ❑ Bu müfrezeler 1-2 saat içinde faaliyete geçiyordu
  - ❑ Cephe hattındaki erlere kadar ulaşıldı
-

Sihhiye İstasyonları

- Cephe hattı ile menzil arasına 15-20 km aralıklarla sihhiye istasyonları kuruldu
  - 1917 yılında hepsinde buğú sandığı mevcut
  - Muhacir sihhiye istasyonlarına buğú sandığı eklendi
-

Temizleme Evleri

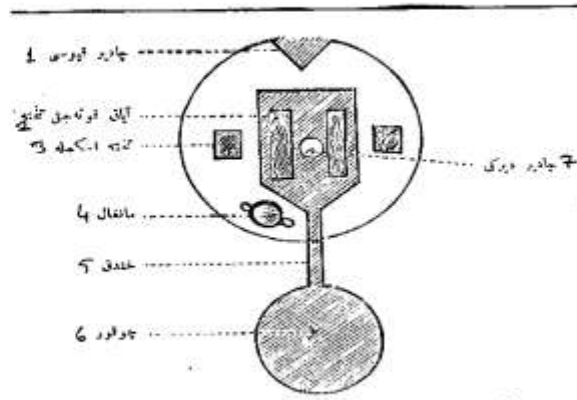
- Her kaza ve nahiye merkezinde yapılmaya çalışıldı
- 1917 yılında 148 adet tamamlandı

“Ancak buğu sandığı bulunduktan sonra 3. Orduyu tamamen bitten kurtarmak mümkün olabilmifitir.”

3. Ordu Sıhhiye Reisi Tefik Salim Bey

Şekil 1. Çadır hamamı krokisi

1-çadır kapısı, 2-ayak konacak tahta, 3-tahta iskemle, 4-mangal, 5-hendek, 6-çukur, 7-çadır direği

بر وقت تری پاشیر ایله حمامه کپیرلر. کیری چاشیرلری و ایلیملری
خارجده قلایر و سدیله فروله کورتدولر. اشیا کانهجه اندر پیراگان
تفرز حمامه باشور. حمام پانه آردیریلان احتیاط چادیرلرده چادیرله
بکرتیلر.

Şekil 2. Çadır hamamının görünüşü

Şekil altındaki yazıda hamamın kullanılışı anlatılmaktadır. "bir kat temiz çamaşır ile hamama girilir. Kirlî çamaşırın ve elbiselerin heriçte kalır ve sedyeleri fırına götürülür. Eşya gelinceye kadar yıkanan nefesler hamamda yahut hamam yanında kurdurulan ihtiyat çadırlarında çamaşırta bekletilir". (Şekiller Sıhhiye Mecmuasının 3.yıl 7.sayısından alınmıştır).

<u>Aylar</u>	<u>Yapılan dezenfeksiyon işlemleri</u>
Mart	256.894
Nisan	308.676
Mayıs	299.012
Haziran	164.709
Temmuz	238.855
Ağustos	180.591
Eylül	189.340
Birinci Teşrin	161.715
İkinci Teşrin	155.537

Birinci Kânun ayına ait rakamlar bulunamamıştır. Ancak raporlar dezenfeksiyon işlemlerinin devam ettiği yazılıdır (117).

□ 1917-1918 yılında 13 ay zarfında

- Dezenfekte edilen elbise :2.225.262
- Yıkanan kişi :2.283.095

Salgın Hastalıklar ile Mücadele yolları

---

1. Koruyucu Hekimlik uygulamaları yapmak
    - a) Hastalık etkenlerinin bulaşmasını engellemek
    - b) Aşı
  2. Tedavi
-

Mondros Ateşkes Anlaşması'ndan sonra Türk Ordusu'nun konuşu

**Zencidere Aşı Darûlistihzarı-Kayseri
(Aşı Üretim Laboratuvarı)**

Sivas Aşı Darûlistihzarı

Sıhhiye ve Aşı Memurları;

---

b) Sıhhiye ve aşı memurları: Mücadele mıntakasında 107 sıhhiye memuru, 28 aşı memuru vardı. Bu kâfi değildi. Bu sebepten ordu Tokat sıhhiye depo taburunda küçük sıhhiye memuru ve aşı memuru yetiştirdi. Bundan maada hastanelerde seçkin sıhhiye çavuşlarına 3 haftalık kursla aşıcılık öğretildi ve böylece ordu mücadeleye 139 küçük sıhhiye memuru ve 93 aşı memuru verdi ve bu sayede mücadelede 224 sıhhiye memuru ve 110 aşı memuru çalıştırmak kabil oldu.

Reşat Rıza (KOR) 1913-1914
yıllarında tifüs aşısını geliştirdi.

**1915'te, Erzurum'da
Hasankale'de Reşat
Rıza metoduna göre
lekeli humma (tifüs)
aşısını üretir ve
uygular.**

Tifüs Aşısı Uygulamaları

Henüz tifüs etkeni tespit edilmediği halde tifüse karşı aşı üretilerek belkide tıp tarihinde ilk kez uygulandı. Aşığı icadedenler Reşat Rıza (Kor) (1877-1941) ve Mustafa Hilmi Beylerdir. Tifüs aşısı ilk defa Tevfik Salim tarafından hazırlanarak 28 Mart 1915 günü Dr. İhsan Arif, Dr. Tevfik İsmail (Gökçe), Dr. Haydar Cemal, Dr. Selahattin ve Dr. Süleyman Ali Beylerle beraber dört subaya daha uygulanmıştır (90,91). Sonraları başka hekimler tarafından 931 kişi aşılanmış, bunların 16'sı tifüse yakalanmış sadece 2 kişi ölmüştür. Aşığı ayrı ayrı üretilip uygulayan Dr. Tevfik Salim, Dr. Server Kâmil ve Dr. Abdülkadir Lütfi Beyler kendilerine bu fikri verenin Dr. Reşat Rıza olduğunu yazıyorlar (92,93,94).

Dr. Mustafa Karatepe; 1. Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Tifüsle Mücadele. (Doktora Tezi, 1999)

Tifüs aşısı uygulamaları;

“hastalık etkeninin öldürülmüş veya zayıflatılmış bir şekilde vücuda verilerek, fail muafiyet husule getirmek esasına dayanıyordu”

“tifüs etkeninin 55°de 15 dakika tutulmakla intan hassasını zayi ettiği de malum idi. Buna istinaden kanı 50-60°de inaktive etmek muvafıktı”

Aşının hazırlanması ve tatbiki:

“Hastalığın yüksek devresinde bulunan bir tifüslüden alınan 10-20 cm³ kan steril bir surette alınarak cam boncuklara havi steril bir şişe içerisine konur ve kan iyice çalkalanır”

“Fibrin tamamen ayrıldıktan sonra şişe 55-58°de bir hamamı-maride tamamen suya batmış ve sık sık çalkalamak sureti ile bir saat tutulur.”

“Şişenin ağzı alevden geçirilir ve bundan şırınga ile 5 cm³ deri altına şırınga edilir”

---

6. orduda görev yapan Dr.Abdulkadir Lutfi Bey ordu kurmay başkanı Kâzım Karabekir'in de aralarında bulunduğu 76 subay 30 hekim, 20 hastabakıcıyı aşılamıştır.6. Ordu Kumandanı Mareşal Von der Goltz Paşa ve özel hekimi Oberndorfer aşılınmayı reddetmişler, aşılananlardan hiç biri hastalanmazken kumandan ve doktoru vefat etmiştir (97).

**Dr.Abdulkadir Noyan; Son Harplerde Salgın Hastalıklarla Savaşlarım.
Ankara 1956**

**Dr.Mustafa Karatepe; 1.Dünya Savaşında kafkas Cephesinde Tifüsle
Mücadele. (Doktora tezi,1999**

Tifüs ve Dönek humma hasta-ölüm sayıları

Yıllar	Hastaneye giriş	Tifüs hasta sayısı	Tifüsten ölenler	Dönek humma hasta sayısı	Dönek hummadan ölenler
1915	206.963	9.489	4.377	13.600	4.678
1916	136.987	6.641	2.060	8.332	1.592
1917	139.110	2.843	791	3.821	453
1918	81.703	577	82	1.095	50
Toplam	564.763	19.550	7.310	26.848	6.773

Dr.Mustafa Karatepe; 1.Dünya Savaşında Kafkas Cephesinde Tifüsle Mücadele. (Doktora Tezi,1999)

Tifo (Kara humma);

Yıllar	Musap	Ölü	Vefiyat
1915	2.590	1.535	%59
1916	266	127	%48
1917	59	32	%54
1918	12	3	%25
Toplam	2.927	1.697	

Basilli dizanteri;

Yıllar	Musap	Ölü	Vefiyat
1915	8.315	3.578	%43
1916	3.002	1.615	%54
1917	995	648	%65
1918	330	101	%30
Toplam	12.642	5.942	

Hastanelerde uygulanan dezenfeksiyon uygulamalarının neticesi pek parlak olmuştur.

Kolera;

Yıllar	Gaita muayenesi	Vibrion pozitif / vaka
1915	27,894	
1916	216,607	
1917	842,270	5,522 / 785
1918	74,999	
Toplam	1,126,488	

- Bayburt, Trabzon ve Erzurum salgınları meydana gelmiştir.
  - 3. Ordu Aşı (Sivas, Merzifon ve Zencidere) müesseselerinde 5360 kilo kolera aşısı üretilmiştir.
  - 1.700.000 kişiyi aşlamaya yeter miktardadır.
  - Hiçbir zaman büyük bir salgın haline geçememiştir.
-

Bu sene zarfında 3.ordu mintakasında (Ankara hariç) yapılan mevaddi gaita muayenesile müspet vibriyon adedi berveçhiâtidir [1].

Kültürle mevaddi gaita muavenesi

842 770

Vibriyon müspet

5 522

Kolera musabı

785

Kolera vekayiine nispetle müspet vibriyon vak'aları oldukça fazladır. Vakıâ bu rakamlar kat'î bir nispeti gösteremez. Zira: 1. Bu rakamda mükerrer muayeneler de dahildir. 2. Vibriyonların cümlesinin ağıltınasyonla hüviyeti tespit edilememiştir. Bununlaberaber hamili vibriyonluların oldukça fazla miktarda olduğu hakkında umumî bir netice çıkarmak muhiktir. Kolera ârazı vermediği halde hamili vibriyon olarak tefrik edilen ve bilâhare kolera ârazı gösteren hastalar da çok olmuştur

Hastalık muntafi olduktan sonra epi bir müddet hamili vibriyon vukuatı temadi ediyor. Mintakada teşrinisani iptidasından beri kolera vukuatı olmadığı halde

✓ Teşrinisanide 49 500 mevaddi gaitadan 55 inde,

Kânunuevvelde 13 380 ‹ ‹ ‹ 8 ‹

vibriyon bulunmuştur. Bunlar hafi ocakları teşkil etmektedir.

Mütalâatı sabıka alelûmum kolera salgınlarında ve bilhassa aşî tatbik edilen muhitlerde mücadelenin behemehâl hamili vibriyon taharrisi esasına istinat ettirilmesi lüzumunu ispat eder.

Bu sene zarfında mintakada tatbik edilen kolera aşısı miktarı:

Ankara 154 081

Sivas 179 445

Trabzon 63 996

Canik 42 493

Kayseri 22 671

Yekûn 462 686 dir ki, şayanı ehemmiyet bir adettir.

Sivas ve Merzifon askeri aşî darülistihzarları bu sene zarfında mntakaya askeri ve mülki ihtiyacat için 2 566 kilo kolera aşısı ihzar ve tevzi

Çiçek;

Yıllar	Musap	Ölü	Vefiyat
1915	19	7	%37
1916	148	34	%23
1917	155	60	%40
1918	24	3	%12
Toplam	346	104	%30

- İstanbul'dan gönderilenden maada Dr. Server Kamil ve Dr. Asım tarafından Sivas Çiçek Aşısı Müessesesinde orduya 1,169,810 kişilik aşı üretilmiştir.

333 senesinde çiçek aşısı tatbikatı

(917)

Vilâyetler ve livalar	Birinci defa	Tutmıyan	İkinci defa	Tutmıyan	Nüfus (takribî)	Aşılanaanın % nispeti
Ankara	296 227	?	61 649	?	933 000	21,7
Sivas	531 685	?	?	?	1 042 000	51
Trabzon	121 093	3 983	73 005	3 202	289 000	41,9
Canik livası	159 813	?	40 290	?	343 000	46,5
Kayseri	191 462	5 423	5 396	782	245 000	87,1
Niğde	100 643	?	?	?	288 000	35
Yekûn	1 417 014	?	?	?	3 140 000	44,8

Vilâyet ve livalar	İlk üç ayda		2. üç ayda		Son dört ayda		Yekûn senelik	
	Musap	Vefat	Musap	Vefat	Musap	Vefat	Musap	Vefat
Ankara	4	3	0	2	6	1	10	6
Sivas	67	22	29	5	43	28	139	55 [2]
Trabzon	20	7	2	0	1	0	23	7
Kayseri	21	1	0	0	0	0	21	1
Niğde	9	8	0	0	0	0	9	8
Canik	28	0	12	0	0	0	40	0
Yekûn	149	41	43	7	50	29	242	77

Muhacirlere hizmet;

28 temmuz 1916 dan 14 şubat 1917 tarihine kadar 23 muhacirin istasyonunda:

328051 muhacir muayene edilmiş,

113761 kişiye birinci kolera aşısı,

79380 kişiye ikinci kolera aşısı,

116824 kişiye çiçek aşısı,

6975 kişiye tifo aşısı yapılmıştır.

Yine bu müddet zarfında muhacir hastanelerine 5424 kişi yatırılmış, bunlardan 2300 ü şifayap olmuş, 1529 u ölmüştür.

		<u>Hastanelere kabul edilen</u>	<u>Hastanelerde ölen</u>	<u>Hastanelerde yatan</u>
Ağustos	1917	346	110	?
Eylül	«	1043	91	1485
Birinciteşrin	«	1417	98	1485
İkinciteşrin	«	1270	78	2139
Birincikânun	«	1523	158	3497
İkincikânun	1918	1846	242	3964
Şubat	«	2436	251	4332
Mart	«	3412	265	4601
Nisan	«	3123	234	5403
		<u>16416</u>	<u>1527</u>	

Süleyman Numan Paşa, Mondros Mütarekesinden sonra, Mart 1919 tarihinde Malta'ya sürgün edilen 144 kişilik lider kadrosundandır. Numan Paşa'nın Tevfik Sağlam üzerinde olumlu, çok büyük etkisi vardır. Tevfik Sağlam, Hocasına 1924 yılında yazdığı bir mektupta, şöyle bir istatistik verir:

HARB-İ UMÛMÎ'DE TİFO MUSABI

□Fransa Ordusu	127.048 personel
□Alman Ordusu	116.481 “
□Osmanlı Ordusu.	8.600 “

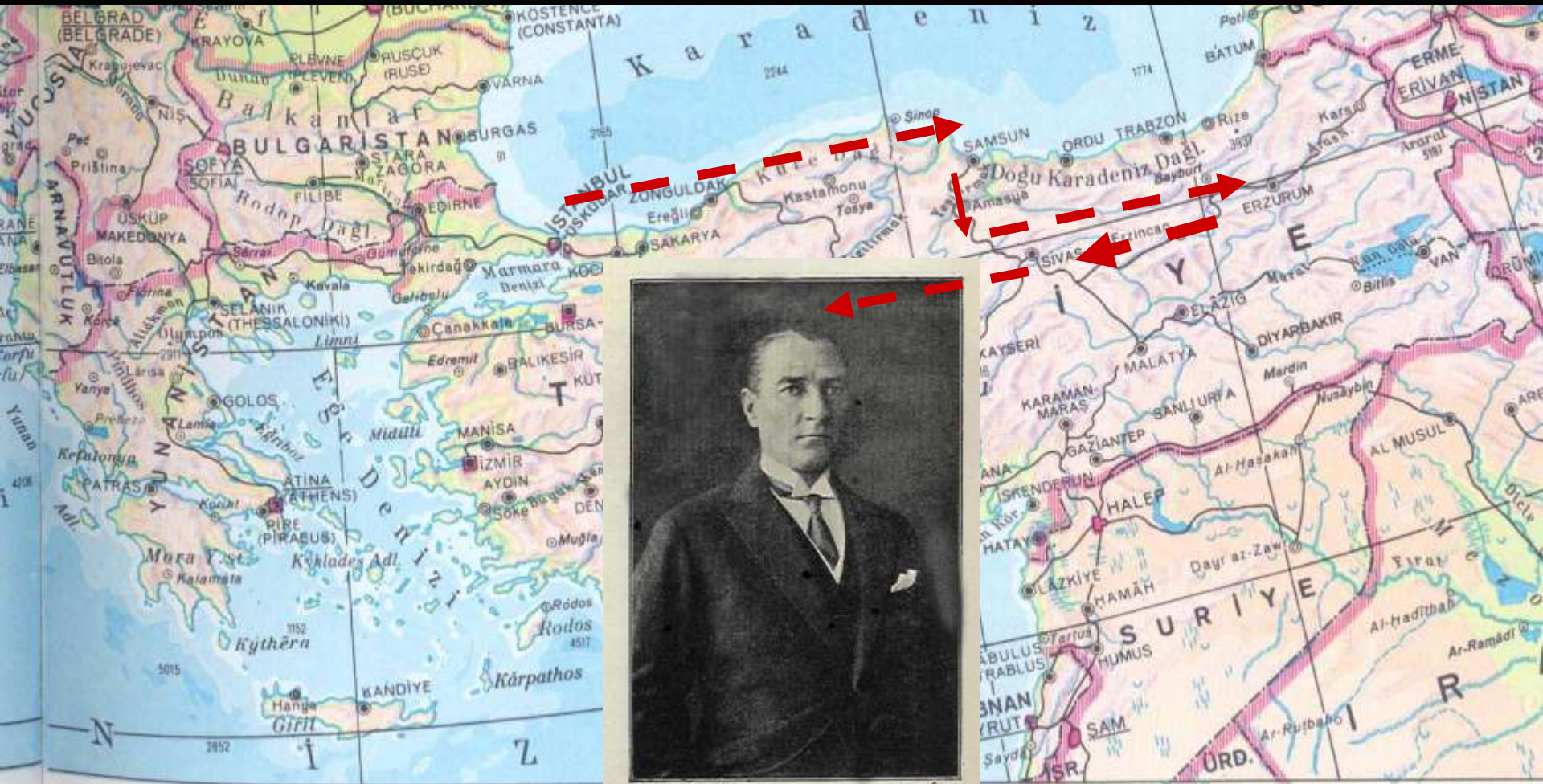
1. Dünya Savaşı Sonrası ve İstiklal Savaşı Yılları;

- Rumeli İstanbul Mıntıkları Sıhhiye Müfettişliği (4 Kasım 1918)
  - Gülhane Sertebabet ve Seririyatı Dahiliye Muallimliği (10 Kasım 1918)
  - Tıp Fakültesi Mebadi-i Emraz-ı Dahiliye Tedrisinde Muallim (Şubat 1919)
  - Gülhane Hizmet-i Sıhhiye Muallimliği (Şubat 1920)
  - Tarih-i Harp Sıhhiye Komisyonu Riyaseti (1920)
  - Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Riyaseti (16 Ekim 1921)
-

1919

Atatürk'un 1919 yılında İstanbul'da çektiği fotoğrafı

MUSTAFA KEMAL PAŞA İLE SAMSUN'A ÇIKANLAR

1. Kurmay Albay Kâzım (Dirik), Müfettişlik Kurmay Başkanı
2. Kurmay Yarbay Mehmet Arif (Ayıcı), Kurmay Başkanı Yardımcısı
3. Kurmay Binbaşı Hüsrev (Gerede), Birinci Şube Müdürü
4. Binbaşı Kemal (Doğan), Müfettişlik Topçu Kumandanı
5. Dr. Albay İbrahim Tali (Öngören), Ordu Sıhhiye Başkanı ✓
6. Dr. Binbaşı Refik (Saydam), Sıhhiye Başkan Yardımcısı ✓
7. Yüzbaşı Cevat Abbas (Gürer), Müfettişlik Başyaveri
8. Üsteğmen Muzaffer (Kılıç), Müfettişlik İkinci Yaveri
9. Yüzbaşı Ali Şevket (Öndersev), Müfettişlik Emir Subayı
10. Üsteğmen Hayati, Kurmay Başkanı Emir Subayı
11. Yüzbaşı Mümtaz (Tünay)
12. Yüzbaşı İsmail Hakkı
13. Yüzbaşı Mustafa (Süsoy), Karargâh Komutanı
14. Üsteğmen Abdullah, İaşe Subayı
15. Birinci Sınıf Kâtip Faik (Aybars), Şifre Kâtibi
16. Dördüncü Sınıf Katip Memduh, Şifre Kâtibi Yardımcısı
17. 3. Kolordu Komutanı Kurmay Albay Refet (Bele)
18. Üsteğmen Hikmet (Gerçekçi), Alb. Refet Bey'in Yaveri

ایلت ملی فونفره نیک موثقیته تنوحي ایچون ابدال مساعی
بیوران صحیه و معاونت اجنماعیه و کبل محترم

رفیقہ بلک افندی حضر تلی

Bnb. Refik (Saydam)

1. Dünya Savaşı Sonrası ve İstiklal Savaşı Yılları;

- 3 Ay müddetle Hilali Ahmer bünyesinde "...menatik-ı işgaliye dahilinde bulunan Hilal-i Ahmer Hastaneleri ile İmdad-ı Sıhhi heyetlerinin teftişi..." ile görevlendirilir. (22 Aralık 1921)
  - 27 Aralık 1921 tarihinde vapurla Anadoluya geçmesi.
  - Sahra Sıhhiye Müfettiş-i Umumluğu (Aralık 1921)
  - Ankara Hastanesi Emraz-ı Dahiliye ve İntaniye Şefliği (30 Ocak 1922)
  - İzmir Hastanesi Dahiliye şefliği (Ocak 1923)
-

İstiklal Savaşı sonrası;

- ❑ Gülhane Seririyat-ı Dahiliye Muallimliği (Mayıs 1923)
  - ❑ Askeri Tıp Encümen-i Âlisi Riyaseti (1923)
  - ❑ Gülhane Sertebabbet ve Müdüriyeti (Ekim 1923)
  - ❑ Tıp Fakültesi Emraz-ı Dahiliye Müderrisliği (4 Mayıs 1926)
  - ❑ Müdafaa-i Milliye Vekaleti Sıhhiye Riyaseti Başkanı (Temmuz 1927)
  - ❑ İsteği üzerine icra-yı tekaüdü (24 Kasım 1927)
-

Dr.Zekai Muammer Tunçman

- 1920 yılında Anadolu dan bir yazı gelir genç doktora. ondan acil olarak yüz bin kişilik çiçek aşısı, kolera ve veba kültürleri temin etmesi istenmektedir.
  - İşgalciler, Anadolu ya kinin, aşı, serum, ilaç vb. gönderilmesini yasaklamışlardır.
  - Dr. Tunçman, kolera ve veba kültürlerini İstanbul Bakteriyolojihanesi nde hazırlar. Dışarıya çıkarılması yasaklanan çiçek aşısını laboratuvardan alır ve Anadolu ya geçer. Kuvvay-ı Milliye nin emrine girer. Kurtuluş Savaşı boyunca Kastamonu da çalışır, binlerce aşı ve serum hazırlar.
  - Türk Mikrobiyoloji Cemiyeti (1938-1971) Başkanı
-

Prof.Tbp Tuğgeneral Tefvik Salim (SAĞLAM)

Katıldığı Savaşlar;

- ❑ Balkan Harbinde Garp ve Şark Cepheleri (1328-1329)
(1912-1913)
- ❑ Harb-i Umumide Erzurum Cephesi (1331-1334)
(1915-1918)
- ❑ İstiklal Harbinde, Ankara ve İzmir'de (1335-1337)
(1919-1921)

“Ben her vakit Gülhane'deyim, Gülhane'de kalacağım.  nk  insan Gülhane'ye bir defa girer, fakat ondan hiçbir vakit çıkılmaz ve çıkamaz”

1927

1914-1918 HARBİNDE
KAFKAS CEPHESİNDE
FURTLARI KIN ATEZ
CANLARINI YEREN
SADIK SUDYALARINA

Aldığı Nişan ve Madalyalar;

- Yunan Madalyası (Balkan Savaşı)
  - Sanayi Madalyası (17 haziran 1906)
  - Gümüş Hilali Ahmer Madalyası (28 Ekim 1914)
  - Alman 2. ve 3. Dereceden Salib-i Ahmer Madalyaları (1915-1916)
  - Gümüş Liyakat Madalyası (24 Ocak 1916)
  - "Salgın hastalıklar ve bilhassa son Kolerayı boğarcasına fevkalade mesai-i cansiparanede bulunması üzerine" 3. Ordu Komutanı Mahmut Kamil Paşa'nın teklifi ile Kılınçlı Gümüş Muharebe İmtiyaz Madalyası (23 Mart 1916)
  - Avusturya-Macaristan Devleti Fransuva Josef Nişanı (17 Şubat 1917)
  - İkinci Mecidiye Nişanı (28 Ekim 1917)
  - İstiklal Madalyası (17 Mayıs 1927)
-

Askerlik Dönemindeki Eserleri;

- Usulü Teşhis-i Seriri
  - Emraz-ı İntaniye
  - Lekeli Tifo (Suleyman Numan Paşa ile birlikte)
  - Tifo Aşısı (İbrahim Ethem bey ile birlikte, Türkçe ve Almanca)
  - Lekeli Tifo Aşısı (Almanca)
  - İlaçlı tedavi (Almancadan tercüme)
  - Emraz-ı Dahiliye (Almancadan tercüme)
  - Malarya (Almancadan tercüme)
  - Tedavi-i seriri (Almancadan tercüme)
  - Osmanlı Seririyat mecmüası, tebabet-i Hazıra Mecmuası ve Ceride-i Tıbbiye-i Askeriye Tıp Mecmualarında 50'yi aşkın makale
-

T. C.
MAARİF KELÂLETİ
Yüksek Tedrisat Dairesi

Ankara, 31 Temmuz 1933

Müderris *Tevfik Salim Paşa* Hazretlerine,

Muhterem Efendim,

31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 numaralı kanunla, Büyük Millet Meclisi 31 Temmuz 1933 ten itibaren İstanbul Darülfünunu ilga etmiştir.

Bu kanunun hükmüne tevfikân Darülfünunun bütün tefris heyeti ve idare memurları 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren açığa çıkarılmış demektir.

Hayatımı, uzun senelerden beri Darülfünuna hasretmiş olanlardan tekaüt edilmek veyahut başka bir vazife almak suretiyle bizden ayrılanlara karşı hürmetimiz derin ve ebedidir. Bu değışikliğin başlıca sebeplerinden birisi, yeni şartlara uygun bir Üniversite kurmak maksadıdır.

Zatâlinizin yeni kadrodaki vaziyeti ikinci bir mektupla bildirilecektir, efendim.

Maarif Vekili
Dr. Reşit Galip

T. C.
MAARİF KELÂLET
Yüksek Tedrisat Dairesi

Ankara, 1 Ağustos 1933

Profesör *Dr. Tevfik Salim Paşa*,

Muhterem Beyefendi,

Maarif Vekâleti, 31 Temmuz 1933 tarih ve 2252 numaralı kanun m-cibince 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren yeni İstanbul Üniversitesini kurmağa memur edilmiştir.

Bu kanunun ikinci maddesine göre, 31 Mayıs 1934 tarihine kadar Üniversite kadrosu muvakkattır. Kat'î kadro, bu tecrübe devresinden sonra yapılacaktır.

Bu şartlar dahilinde, 1933-34 ders yılı için İstanbul Üniversitesinde Tıp Fakültesi Dahiliye Seririyatı profesörlüğüne 80 lira aylıkla tayin edildiniz.

Cumhuriyet idaresi, yeni Üniversitede çalışacaklardan bu müesseseyi en kısa zamanda asrî ihtiyaçlara uygun hakikî bir kültür ocağı haline sokmalarını bekliyor.

Bu uğunda büyük himmet ve gayret göstereceğimize kaniim. Muvafakiyetinizi diler ve saygılarımı sunarım, efendim.

Maarif Vekili
Dr. Reşit Galip

-
- İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesinde Dekanlık, Rektörlük görevlerinde bulunmuştur.
  - Göğüs Hastalıkları kürsüsünü kurmuştur.
  - Hemşirelik hizmetinin önemini vurgulamış ve Kazım İsmail Gürkan ile birlikte Florans Nigtingale Hemşirelik Yüksek Okulunu kurmuştur.
-

Prof. Tefvik Sağlam Yüksek Sağlık Őurasında.

Tariflerdeki bu değişiklik tıptaki gelişimin ifadesidir. Tıp hastalık-

Istanbul Üniversitesi Veda Dersinde

Verem Savaş Derneğini kurar. Tüm mal varlığını bu derneğe bağışlar.

Bursa

İKİNCİ
TÜRK TÜBERKÜLOZ
KONGRESİ

PROGRAMI

ve
TEBLİĞ ÖZETLERİ

14-17 ŞUBAT 1955

ANKARA

Tebliğ sayısı : 64 — Tebliğ müddeti 10 dakika

TÜRKİYE İÇİN PEK ÖNEMLİ MİR MESELE :
SOSYAL ASİSTAN YETİŞTİRMEK

Ord. Prof. Dr. Tefîk SAĞLAM (İstanbul)

Bugün sosyal hizmet bir devlet görevi ve böyle bir hizmete mazhar olmak her insan için bir haktır. Türkiye altına imzasını koyduğu "İnsan Hakları Beyannamesi" ile de bu hakkı tanımıştır.

Bizde sosyal hizmet henüz gelişmemiştir. Fakat dünyanın bugünkü gidişi karşısında ve memleketimizin giriştiği kalkınma ve ilerleme hamlesi ortasında geniş bir sosyal hizmet teşkilâtı kurmak zorundayız.

Sosyal hizmet için temel personel sosyal asistanlardır. Türkiye bunları âcilen yetiştirmek zorundadır. Verem savaşında en önemli görev sosyal asistanlara düşer.

devletler cocuk paviyonun acilignatkana dinliyorlar.

Bir Verem Dispanserini hizmete açarken.

fikirlerle dağılan konuyu kendine has bir dikkatle tenarlayarak

Din Adamlarımızın Eğitimini yaparken.

Istanbul Verem Savaşı Derneğinin Genel Kurul toplantılarından birini yönetirken

81 yaşında iken,
Verem savaş
derneğinde bir sonraki
gün yapılacak kongre
için geç saatlere kadar
çalıştı. 11 Temmuz
1963 günü, sabahleyin
gelen bir kalp krizi ile
vefat etti...

Üniversitedeki Merasimden çıkış

O GÜNKÜ YOKLUKLAR
İÇERİSİNDE BUNLARI
YAPMIŞ
OLAN
MESLEKTAŞLARIMIZIN
AZİZ HATIRALARI
ÖNÜNDE MİNNET VE
ŞÜKRANLA
EĞİLİYORUZ.